

Богумил Храбак

ИЗВОЗНО-УВОЗНА И ТРАНЗИТНА ТРГОВИНА ЉЕША СА ЗЕТСКИМ ПРИМОРЈЕМ И ЈАДРАНОМ 1280—1506. ГОДИНЕ

Љеш има подужу хронику свог бивствовања, још из древних времена. Lissus је основао Дионисије из Сиракузе да би тиме осигурао своје господство на Јадрану. Филип III Македонски домогао се града храброшћу, али и лукавством. Илирски краљ Генције повео је према граду војску гонећи римског претора Анација. Кад је Илирија пала под власт Римљана, ови су преселили у Lissus скупину римских грађана. У рату између Помпеја и Цезара житељи Lissusa били су привржени Цезару, који је онамо послао веће римских грађана, а Огацилије, Помпејев војсковођа, држао је град неко време, али га је потом напустио, дајући пример вероломне окрутности: посаде бродова које су се предале на његову заклетву, дао је јавно најокрутније побити. Отад повест ћути о Lissusu готово до Скендербеговог доба.¹ Ипак, акропољ из античких времена (саграђен око 385. године пре н. е.) и даље се дизао на каменитом брду високом 200 метара, а утврђењима се прилазило с источне стране² Приморје између Будве и Љеша припадало је у старом веку провинцији Превалитани, под Византијом је Љеш припадао Драчу, а поменуто приморје се од XI до XII столећа звало Далмацијом. Од 1180. до око 1440. године ти крајеви су углавном били укључени у српску државу.³

Ана Комнина у периоду нормандских ратова хвали тврди положај града, из кога су Византинци у рату са Боемундом лабама превозили храну опкољеном Драчу. У доба Стевана Немање Љеш се не помиње, али је свакако био у српским рукама.⁴ Са

¹ J. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, B. I, Pest 1834, 544.

² K. Jireček, *Albanien in der Vergangenheit*, Studien zur Geschichte und Geographie Albaniens im Mittelalter, Budapest 1916, 6; исти, *Скадар и његово земљиште у средњем веку*, Гласник Српског географског друштва III, Београд 1914, 170.

³ *Зборник Константина Јиречека I*, Београд 1959, 276.

покушајима Карла I Анжујског и стерилном политиком Арагонаца у Албанији,⁵ ова није постала европска земља која би могла да обезбеди страним освајачима друштвено-економску структуру за организацију власти државе развијеног феудализма, али је својом приморском „фасадом“ ушла у привредне токове Јадрана. Отуда крајем XIII века и у Љеш су долазили главни јадрански трговачки такмаци града св. Марка — Дубровчани и Анкоњани.⁶ Љеш је постао „civitas“ са упустановом католичке бискупије, потчињене драчком митрополиту (после 1371). У граду су најчешће боравили Балшићи.⁷ Слобода трговања на реци Дриму и у Љешу постојала је 1335. године. Тада је Дубровчанин Никола Градић, као пуномоћник једног Баранина и Илије Саруге, магистара и портулана река и тргова у српској држави, заступао ове приликом закључивања уговора са прокураторима Томазина Капудграсија из Салерна, капетана и викара Драча и краљевства Албаније о слободи трговања на Дриму и у Љешу; према том споразуму, Драчанч су могли на Дриму и у Љешу слободно продавати вино, уље, гвожђе, фустан и сукно те куповати стоку и сточне производе.⁸ Крајем XIV столећа постоје вести о одласку на љешки сајам; забележена је, наиме, наредба Ђурђа Страц. Балшића поданицима да не иду на ту привредну приредбу. Сајмом је руковао посебан официјал, с којим је био у контакту (септембра 1393) капетан трга у Суфадају.⁹

Пошто су ушли у посед Драча (1386), Млечани су сматрали да би им било немогуће да се одрже у Драчу ако не би преузели и Љеш, који су оцењивали као „десно око“ Драча на мору. Стога су између децембра 1382. и 20. априла 1393. преговарали са Радичем Црнојевићем из Горње Зете, који је тада држао Љеш. Нешто потом, кад је град прешао у руке двојице Дукабина, с њима је закључен уговор о уступању града у замену за неке летњиковце са поседима и за трећину чисте добити Љеша. То се могло догодити између априла и јула 1393, пре протеста (21. јула) Ђурђа Балшића, господара северне Албаније; овоме је млетачки Сенат одговорио да му је Љеш сигурнији према Турцима ако је у млетачким рукама него да је у његовом поседу, у сталној опасности.¹⁰

⁴ К. Јиречек, *Скадар*, 170.

⁵ F. Carabellese, *Carlo d'Angiò nei rapporti politici e commerciali con Venezia e l'Oriente*, Bari 1911, 40—45; F. Giunta, *Aragonesi e Catalani nel Mediterraneo*, vol. II, Palermo 1959, 156—7.

⁶ L. Thallóczy — C. Jireček — E. Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediaetatis illustrantia*, vol. I, Wien 1913, 153, № 517 (Ankona 4. VI 1292); *Monumenta ragusina. Libri reformationum*, vol. V, Zagreb 1897, 26.

⁷ К. Јиречек, *Скадар*, 170.

⁸ МРВ, 385—6; Д. Динић — Кнежевић, *Тканине у привреди средњовјековног Дубровника*, Београд 1982, 46—47.

⁹ *Acta Albaniae veneta saeculorum XIV et XV, labore Josephi Valentini*, t. II, Milano 1968 (у даљем тексту: ААВ), 209, 228.

¹⁰ С. Љубић, *Листине о одношајих између јужног Словенства и Млетачке Републике* (у даљем тексту: Листине), књ. IV, Загреб 1874, 305; J. Valentini, *Appunti sul regime degli stabilimenti veneti in Albania nel secolo XIV e XV*, Studi veneziani VIII, Firenze 1967, 206, 216—17. — До промене господара града дошло је најпре новембра 1392, кад је Радич Црнојевић предао Љеш

Млетачка Република није тежила територијалном ширењу у Албанији, трудећи се да преузме само луке; бојала се да је поседи даље од морске обале не доведу у сукоб са турским султаном (а због извесних мировних уговора и са мађарским краљем); рачунала је и на то да би трошкови за одржавање поседа могли испасти већи него приходи који би поседи остварили. Млечани су више волели да арбанашке и зетске територије остану у рукама домаћих феудалаца, од којих би се добијале трговинске повластице.¹¹ Дакле, млетачка владавина није на арбанашком северу уништила арбанашке феудалце, као што је то постигла османлијска управа.¹²

Балшићи се нису лако мирили са преласком Љеша и пијаце под млетачку власт. У пролеће 1405. у једном налету палили су села око Љеша. Селаци који су се заклонили иза зидина љешке тврђаве, добили су од Сињорије повластицу да пет година буду ослобођени од ангарије.¹³ У Љешу је (2. марта 1444) Скендербег Кастриот сазвао скупштину арбанашких феудалаца и племенских главара, на којој су донесени закључци о борби против Турака под Скендербеговим вођством.¹⁴ Године 1455. радници и из Љеша копали су канал којим би се Драч одвојио од копна и претворио у острво.¹⁵ Године 1457. Турци су успели да заузму више долина Албаније, а Скендербегов братић Хамза, који је био прешао у ислам, потчинио је територију до Љеша. Године 1574. млетачки бродови су са највећом пажњом мотрили на арбанашку обалу; пет галија било је укотвљено на ушћу Дрима, где су имале да штите како Љеш тако и острво које је настало од речног песка између два рукавца на ушћу Дрима, где се заклањало становништво у часовима опасности.¹⁶ Јануара 1468. умрли Скендербег је сахрањен у цркви Св. Николе која се налазила у љешкој тврђави; у то време у месту су биле још четири цркве и манастир на десној обали Дрима.¹⁷ Љеш и Дриваст су пали у руке Османлија 1478. године.¹⁸ Обе поменуће вароши задржао је Иван Црнојевић, као султанов вазал.¹⁹ Ипак, приходи Љеша сливали су се у султанов хас, према пописном дефтеру од 1485. године; приходи од царина на Бојани и Дриму, дохоци од продаје соли у скадарском и љешком вилајету као и дажбине на рибарење, у укупном износу од 231.758 акчи, били су укључени у султанов хас.²⁰ У млетачко-турском рату 1499—1502. Арбанаси су се дигли на оружје и под вођством Скендербеговог унука ослободили су Љеш, држећи га у својим рукама до 1506. године, док су Турци заузели Драч (августа 1501).²¹ Љеш се отад јавља као војводство у санџаку Ду-

млетачком капетану Јадрана (AAV II, 173, 199—200; 209; III, 226—7 џ. IV 1471). — О томе вид. и: Р. Вук, Србија и Венеција у XIII и XIV веку. Београд 1886, 94.

¹¹ Б. Храбак, *Природа Албаније у XIV и XV веку*, Симпозијум о Скендербегу, Приштина 1969, 69.

¹² *Defteri i regjistrimit të sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485, paragjithja dhe komentet nga Selami Pulaha*, Tiranë 1974, 13.

кабина. Град је имао надзорника пијаце (мухтесиба), судију нижег ранга (наиба), убирача царине (баждара), заповедника тврђаве (диздара), али у тврђави над обалом Дрима више нико није живео.²²

Љеш је понекад страдао од природних стихија. Дрим, који пред своје уливање у љешку драгу пролази поред насеља са његове десне стране, у неким ситуацијама поплавио би ниже галерије љешке тврђаве. Маја 1432, на пример, вода је растопила у тврђави смештену со, те је регистрована знатна количина од 800 модија соли, која се са набујалом реком излила у море. Приликом те поплаве многе особе су изгубиле живот, јер је река нагло надошла у касним вечерњим часовима, те је својом водом, наводно, потопила и саме зидове високог утврђења.²³ Октобра 1445. Љеш је у пожару спаљен.²⁴ У варошким насељима уз баруштине на северној арбанашкој обали у којима се није одржавала хигијена било је често заразних болести, а маларија је бацала у постељу велики дио живља. И национални херој Скендербег умро је у Љешу у току редње.²⁵ Пјетро Мочениго, млетачки дужд 1474—6. у моменту свог избора налазио се на дужности заповедника скадарске одбране, али није боравио на бедемима града него у кревету, у који га је свалила маларија.²⁶ У лето 1478. куга је била један од османлијских савезника при опсади Љешу блиског Дриваста.²⁷ Велика епидемија јуна 1497. обухватила је у Албанији Драч и Валону,²⁸ али свакако и Љеш. У Љешу је чума косила и ратне 1502. године.²⁹

¹³ Archivio di stato, Venezia (у даљем тексту: ACB) Senato I, Misti, R XLVII, фол. 5; AAV III, 465, № 1118 од 7. V 1405; II, 120, № 1342 од 11. V 1408.

¹⁴ K. Frashëri, *Histoire d'Albanie*, Tiranë 1964, 73.

¹⁵ K. Jireček, *Die Lage und Vergangenheit der Stadt Durazo in Albanien*, Geschichte und Geographie Albaniens im Mittelalter, Budapest 1916, 104; K. Jireček, *Положај и прошлост града Драча*, Гласник Српског географског друштва, II, Београд 1913, 189.

¹⁶ F. Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*, München 1953, 162, 264.

¹⁷ K. Jireček, *Скадар*, 170.

¹⁸ K. Frashëri, н. д., 92.

¹⁹ J. Hammer, н. д., I, 183, 544.

²⁰ Defteri i regjistrimit të sanxhakut të Shkodrës, 9.

²¹ K. Frashëri, н. д., 94.

²² F. Babinger, *Ewlijâ Tschelebi's Reisewege in Albanien, Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, B. II, München 1966 53.

²³ AAV, XIV (1972), 185, № 3504 од 22. V 1432. — Тада су у Љешу били присутни и многи Турци (Исто, 86).

²⁴ AAV, XIX (1973), 140, № 5178 од 25. X 1445.

²⁵ P. Јеремић, *Здравствене прилике у југословенским земљама до краја XIX века*, Загреб 1935, 20.

²⁶ Cl. Rencina, *I dogi. Storia e segreti*, Roma 1894, 255.

²⁷ B. Храбак, *Куга на Косову и у Албанији 1450—1600*, Годишњак Архива Косова XXI—XXII, Приштина 1986, 20—21.

²⁸ I diarii di Marino Sanuto, vol. I, Venezia 1879, 645.

²⁹ B. Храбак, *Куга у балканским земљама под Турцима од 1450. до 1600. године*, Историјски гласник бр. 1—2/1957, 26.

Путеви око Љеша били су лоши, али су омогућавали путнички и теретни саобраћај. Као што је од Драча полазио друм „Via Egnatia“ у правцу Солуна и даље, тако је друм Љеш — Призрен, са тврдом подлогом још од XI века, спајао љешко приморје са тада богатим Косовом и Метохијом и северном Македонијом (Скопље). Те попречне саобраћајнице спајале су арбанашку област са дубљом балканском унутрашњошћу, али су појачавале дезинтеграцију арбанашког привредног простора и претварале Албанију у обичну транзитну област. Та чињеница је доприносила стварању све већих разлика између развијеног приморског појаса и примитивне унутрашњости Албаније која није могла имати правих користи од својих лука.³⁰ Много касније колски путеви постојали су само између Драча и Тиране и од Скадра до Љеша, обухватајући Медову (Шенџин). Та два друма су једним делом били са каменом подлогом, а изградили су их још Римљани и делимично Млечани, али нису одржавани, тако да су местимице (Прека — Љеш) једва били пролазни за товарну стоку.³¹ Године 1302. путеви преко Дрима и Љеша били су забрањени за Дубровчане, а казна се састојала у одузимању робе.³² Марта 1422. Иван Кастриот је од Сињорије тражио да дубровачки комерсанти уместо да прелазе копном пут од Скадра могу да се искрцају у Љешу и да преко млетачке територије долазе на његово подручје, тј. у Шуфадај; тај захтев је остварен августа 1428, али је повластица трајала само једну годину; маја 1433. поново је обновљена на две године.³³ На жалост, поседи суседни Љешу већ у лето 1430. налазили су се већ у рукама Турака.³⁴

Пловидба пловним објектима између Љеша и Зетског приморја односно Дубровника стално је постојала, па и за рачун дубровачке општине. Дубровачки трговци који су долазили из српске државе („Sclavonia“) понекад су добијали од дубровачке општине барке за долазак у матични град; барка би обично имала по четири весла и на ушћу Дрима чекала би по три дана.³⁵

³⁰ Б. Храбак, *Природа Албаније*, 71; L. Thallóczy — K. Jireček, *Zwei Urkunden, Studien zur Geschichte und Geographie Albaniens im Mittelalter*, Budapest II. 1916, 143.

³¹ E. C. Sedlmayr, *Die Landwirtschaft Albaniens*, Illirisch-albanische Forschungen, B. II, München — Leipzig 1916, 10.

³² MR V, 25, 28; Б. Крекић, *Дубровник и Левант (1280—1460)*, Београд 1956, 85; исти, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge*, Paris — La Haye 1961, 77.

³³ A. Ducellier, *La façade maritime de la principauté des Kastriotes de la fin du XIVe siècle a la mort de Skanderbey*, *Studia albanica* (Tirana) № 1/1968, 127.

³⁴ Illirisch-albanische Forschungen I, 140—41.

³⁵ М. Ј. Динић, *Одлуке већа Дубровачке Републике I т*, Београд 1964, 370 (11. VII 1387), 136 (16. V 1381).

³⁶ Хисторијски архив у Дубровнику (у даљем тексту: ХАД), Див. нот. XII, 272 (24. X 1418), Пјетро Градениго узео је једну колочепску барку са шест весала; возарина Дубровник — Љеш — Венеција износила је 22 дуката, од којих је патрон у Љешу примио десет.

Мања пловила у Дубровнику су унајмљивали трговци у Италији па и неки Венецијанци да се у Љешу укрца товар за Венецију.³⁶ Дубровачке лабнице превозиле су у Љеш и представнике феудалне класе Албаније, на пример (јула 1463) једна каракија је пребацила из Дубровника деспотицу Јелену, њену породицу и послугу и неког коња.³⁷

1. *Купопродаја пшенице и проса.* — Равница око залива Дрима између Дервенија и Љеша показује сличне одлике (неуједначеност бонитета, мало хумуса а доста глине) као житница Албаније Мусакија, али је више била изложена поплавама.³⁸ Све до XX века у функцији плугова постојале су дрвене ралице са гвозденим шиљком које су више гребале по површини тла него што су продирале у земљиште и превртале земљу. Плодоред је био непознат или слабо примењиван; иста култура је годинама примењивана на истом месту, а затим би настао угар за парцелу од више година.³⁹

„Склавонија“, која се за Дубровчане у XIII веку простирала до љешке реке, представљала је прву зону прехране града св. Влаха; ту је житарица било толико да су некад извесне количине (као 1292. године) могле бити извезене и у Анкону.⁴⁰ Маја 1302. дубровачко Мало веће је настојало да институциализује промет добара Дубровчана у Љешу, при чему су Дубровчани пшеницу и друге цереалије размењивали за лан, платно и други текстил; извозници су морали до краја маја да пријаве робу коју би извезли и да цену подесе према одредби — стар пшенице за један перпер.⁴¹ Експорт житарица из Албаније био је нешто живљи од 1392. године, посебно на ушћу реке Шкумбин у средњој Албанији.⁴² Средином октобра 1383. општински масари у граду под Срђем су добили дозволу да упуте барке на ушће Дрима (ad Luđinim), како би довезле хлебно зрно.⁴³

Кад су дошли у посед области северне Албаније, Млечани су се трудили да унапреде пољопривреду и посебно житарство. То су постизали разним мерама, насељавањем радног становништва па и пореском политиком.⁴⁴ Живља за колонизацију је било, јер су Арбанаси нешто касније као аргати одлазили на жетвене радове и ван свог завичаја.⁴⁵ Житарице на љешком тржишту почеле су да улазе у пуну комерцијалну колотечину нешто касније од промета соли на истој пијаци. О њима је говорено у млетачком Сенату у вези са молбом коју су поднели посланици Ђурђа Страц. Балшића (20. априла 1403); Ђурђеви поклисари су

³⁷ ХАД, Див. нот. XLVII, 36' од 14. VI 1463.

³⁸ Е. С. Sedlmayr, н. д., 7, 5.

³⁹ G. Lorenzoni, *La questione agraria albanese*, Firenze 1930, 11, 11—12.

⁴⁰ Ј. Дучић, *Обрти и услуге у Дубровнику до почетка XV стољећа*, Загреб 1979, 184; Д. Динић-Кнежевић, *Промет житарица између Дубровника и залећа у средњем веку*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XII (1969), 76.

⁴¹ MR V, 28 од 5. V 1302. — Вид. за јануар 1313: MR I (1879), 22.

⁴² Б. Храбак, *Привреда Албаније*, 72—3.

⁴³ М. Ј. Динић, *Одлуке већа I*, 353.

тражили да Сињорија позове своје старешине у Скадру и Љешу да омогуће млетачким трговцима да, пошто са тканинама и другом робом оду у српске области, кад се врате са новим производима (и житом) могу да сврате и у Улцињ.⁴⁶ У то време као да је увоз житарица у Љеш из Италије понекад био већи него извоз зрневља из ушћа Дрима. Почетком маја 1405. чланови комисије мудрих су обавестили Сенат под којим ће условима поћи лабе у Тарент да би за Републику, па и за Љеш, укрцали жито; пошто се саслушају гласници о стању у Скадру и Дривасту, и за та места је ваљало исто закључити и извести.⁴⁷ Слично као Ђураф Балшић, Иван Кастриот је (јануара 1410) затражио од млетачке владе преко својих изасланика да се уклони збрка међу онима који прихватају и мере животне намирнице и другу робу у Драчу, Љешу и Скадру.⁴⁸

Љеш је имао обавезу да помаже исхрану неких суседних урбаних насеља. Наиме, Улцињ је за потребе своје одбране у борби са Балшићима имао права да затражи до 1000 стара жита у Љешу и Драчу, и то од жита које је доведено морем; и старешине тих градова као и Улциња били би кажњени са 1000 дуката ако би са лаба које су пловиле у Венецију скинули житарице.⁴⁹ Двојица Љешана су крајем 1412. противно одредбама довели у Скадар пшенице за 195 дуката, али им је она одузета.⁵⁰ Поједине млетачке фирме су на љешкој пијаци набављале хлебно зрневље за господујући град. Један венецијански житарски трговац саградио је и кућу у близини Љеша, али је њу одузео провидур Љеша и у њој узаптио сву робу.⁵¹ Било је покушаја и међу дубровачким поморцима и трговцима да се (1411) укључе у уносан транспорт цереалија из Љеша у град на лагунама, али то није дозвољавала дубровачка влада.⁵² Ректорима арбанашких градова је (јуна 1414) поручено да допусте извоз пшенице, проса и других житарица са својих подручја за Венецију; постојали су гласови да кнезови Скадра, Дриваста и Љеша не желе да издају „болете“, извозне дозволе ни да омогуће Млечанима да експортују зрневље за владајући велерад.⁵³ Годину дана касније опет је обновљена наредба кнезовима у Скадру, Дривасту, Љешу и Драчу да се не усуде да било коме дозволе извоз проса из млетачких поседа

⁴⁴ I. Božić, *Le système foncier en Albanie vénitienne au XVe siècle*, *Bulletino dell'Istituto di storia della società e dello stato veneziano V—VI, Venezia 1963—4*, 67, 70—1, 122—3.

⁴⁵ N. Iorga, *Les voyageurs français dans l' Orient européen*, Paris 1928, 41 (према П. Белону).

⁴⁶ Листине V (1875), 6—7 од 20. IV 1403.

⁴⁷ Archivio di stato, Venezia (у даљем тексту: ASV), Senato I, Misti, R, XLVII, ф. 4'; AAV III, 463, № 1116 од 7. V 1405.

⁴⁸ Листине VI (1878), 51 од 11. I 1410.

⁴⁹ AAV VI, 245—6 (5. IX 1413), 249—50 (9. IX 1413); Листине V, 417.

⁵⁰ AAV VII, 33 од 25. I 1413.

⁵¹ AAV VIII, 257 од 19. VIII 1401.

⁵² ХАД, Реформ. ХХХIII, 392 од 12. III 1411.

⁵³ AAV VII, 118—9, № 1875 од 14. VI 1414 (казна од 50 дуката из властите имовине).

осим факторима Сињорије и пословним агентима житне службе Венеције, али и њима само за транспорт у Млетке.⁵⁴ Те наредбе нису биле рутинске бирократске ревности. У Љешу, Ишмију и Шуфадају било је људи који су, противно млетачким одредбама, крцали житарице и одвозили их у друга места. Стога је ректорима Љеша, Скадра, Драча и других млетачких места у Албанији запређено да не издају извозне „болете“ за просо и друге житарице било коме, изузимајући поверенике млетачких официја за прехрану, под удвојеном казном од хиљаду дуката.⁵⁵ Многи трговци у области Драча, Љеша и Скадра куповали су просо, главну житарицу тога краја, „у трави“, тј. док класје још није сазрело, на зелено; стога је Сенат опет заповедио ректорима тих вароши да се не усуде да било коме издају „болете“, опет под казном од 1000 дуката, јер тржишта тих јевтиних житарица требало је да буду ангажована за накупце венецијанског житног уреда.⁵⁶

У трећој деценији XV столећа љешка житна пијаца је још чешће служила за исхрану суседних млетачких вароши него раније. Которској општини, примерице, је (априла 1421) дозвољено да за своје потребе извезе жита из Љеша и Драча, из којих је хлебно зрневље редовно стизало потрошачима Котора и других зетских градова. У току 1421—22. године дозвола снабдевања цереалијума из Љеша и Драча дата је и Скадру, и Шибенику, али без претходног обавештавања кнезова у Драчу и Љешу.⁵⁷ Скадар, на пример, могао је у Љешу или Драчу куповати жито до количине вредне 2000 дуката; тачније, млетачке поморске снаге су имале да уђу у Бојану и да из Светог Срђа понесу за поменути износ пшенице, јечма и других житарица за Скадар; ако у Св. Срђу не би могли добити жита, пшеница за поменути износ имала је бити набављена у Љешу, Драчу или на другим местима; у тој акцији требало је да учествују и галеота Љеша, пет барки и један бригентин са љешке стране, под заповедништвом капетана Јадрана; капетан је примио хиљаду дуката за ту куповину, а потом нових 2000 дуката.⁵⁸ Иста могућност дата је (августа 1426) и Улцињанима, да својим новцем купе зрнасту храну у Љешу или Драчу.⁵⁹ Чак и један дубровачки брод узет је (у јулу 1426) на пловидбу за довоз жита из Апулије; ако се тамо не би могла наћи скробна храна, имао је да оде у Љеш и да на утовару оста-

⁵⁴ Исто, 232, № 994 од 4. XI 1415.

⁵⁵ AAV XXVII (1973), 39—40, № 39—40, № 1994 bis (4. XI 1415), 20—1 bis (4. VI 1416).

⁵⁶ AAV XVIII (1973), 43, № 2027 quater, 4. VII 1416.

⁵⁷ Листине VIII (1886), 89 (1886), 89 (21. IV 1421), 92 (28. IV 1421), 199, 169; N. Iorga, *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des ceoisades au XVe siècles*, vol. I, Paris 1899, 337. — Љеш међу извозним пијацама житарица: В. Винавер, *Дубровачко-арбанашки економски односи крајем XVI века*, *Анали Хисторијског института ЈАЗУ у Дубровнику* I (1952), 216—17.

⁵⁸ Листине VIII, 199 (4. X 1422); AAV XI (1971), 148—9, № 2635; 176, № 2665 (28. I 1423); 182, № 2667; 183—4, № 2669 (28. I 1423).

⁵⁹ AAV XI (1971), 269 од 18. VIII 1420.

не десет дана.⁶⁰ Извоз у том случају требало је извести илегалним начином, користећи шпекуланте у самом Љешу.

Истражни органи који су испитивали рад љешког провидура Ђованија Лонга задржали су се и на питању цена житарица које су довожене у Љеш, јер је изгледа и ту Лонго изводио злоупотребе, кад је храна реекспортирана Венецијанцима. Неки Никола из Виченце навео је да је просо продавано по четири а пшеница по осам гроша за „кварту“.⁶¹ Како се локална пијаца развијала, све је више било приватника који су са мањим пловилима долазили у Љеш да утоваре житарице. Један бродар из Боке Которске дошао је са 30 дуката да набави пшенице са простора од Бојане до Љеша по цени од десет гроша, односно и јужније од Љеша по 11 гроша, а проса по 7 гроша стар. Један други которски баркусиј пошао је на пловидбу у Бојану, Љеш, Драч, Пирг или Валону да прими пшеницу и друге цереалије као и остале производе; на једном или на више места поморац је требало да остане 15 дана; за сваки цак пшенице следовала би возарина од три гроша на одстојању од Драча до Котора, а три и по од Пирга или Валоне.⁶²

Четрдесетих година Љеш добија на значају као житни трг. Опет је било помораца из Боке Которске који су се снабдевали зрневљем на арбанашком приморју, на простору од Љеша до Драча, евентуално до Валоне. Милат Пеншић, Пераштанин насељен у Котору, пошао је са марцилијаном; места за утовар жита требало је да буду Љеш, Шуфадај, Ишми и Драч, са возарином од три гроша (до Драча), три и по (у Пиргу) и четири (у Валони) за врећу.⁶³ Љешку пшеницу су которски предузимачи превозили чак у Венецију. Наиме, Михаило Палташић је транспорт извео неком дубровачком лађом, по 13 солди возарине за млетачки стар зрневља, што је било јевтиније него по тарифи которских превозника.⁶⁴ У пролеће 1443. брод Матеа Балбија, Венецијанца настањеног у Котору, путовао је за Љеш да укрца пшенице и проса, за што је Балбија обавезао Пјетро Скарпа, Млечанин из Љеша.⁶⁵ У позну јесен 1442. два дубровачка баркусија имала су да за

⁶⁰ ХАД, Div. сапс. XLIV, 46/ од 29. VIII 1426. — Није јасно у какву је робу у Љешу уложио новац Лопуђанин Богдан Обрадовић јула 1430. године (ХАД, Div. нот. XIII, 104 од 8. VII 1420).

⁶¹ ААВ XIV (1972), 185, № 3504 од 22. V 1432.

⁶² В. Храбак, *Природне везе Которана и Пераштана с Албанијом у XIV и XV веку*. Годишњак Поморског музеја у Приштини XXVII—XXVIII, Котор 1980, 42.

⁶³ Историјски архив у Котору (у даљем тексту: ИАК), СН VI, 106; И. Стјепчевић — Р. Ковијанић, *О поморству Боке средином XV вијека (од 1436. до 1439. године)* Годишњак ПМК II (1953), 22. — Понавља се ситуација да се Шуфадај и Ишми напореда бележе, што значи да нису представљали исто место. Диселије, међутим, самоуверено тврди да је реч о истом месту, само је једно мање бележено у дубровачким уредима (А. Ducellier, *La façade*, 130).

⁶⁴ ИАК, СН, X 19 (27. XI 1442); Р. Ковијанић, *Годишњак ПМК, IX* (1960), 47.

⁶⁵ ИАК, СН X, 139; Р. Ковијанић, *Годишњак ПМК, IX*, 39.

Михаила и Николу Палташиће, главне дубровачке извознике арбанашких житарица, утоваре у Љешу жита у року од десет дана и да отплове у Венецију; утовар је требало да обави пуномоћник которских патриција. Фебруара 1444. М. Палташић је узео на пловидбу неки баркусиј за пријем пшенице, друге хране и остале робе у Љешу; утовар је имао да изведе Млечанин Нико-ло Фоскарини, а терет је требало да буде испоручен једном Венецијанцу у Котору и неком Которанину.⁶⁶ Године 1449. Барани су послали делегацију у град св. Марка, тражећи да одвоже жита из области Бојане и других млеачких градова у северној и средњој Албанији који не би зависили од скадарских кнезова, и то нарочито за период од месеца марта до нове жетве; посебно су молили да би извезли хлебно зрно из Улциња, Скадра, Дриваста и Љеша; Сенат је изашао у сусрет њиховој молби, али с тим да се жито довози само у Бар за прехрану живља, а не и за превозење трговине ради у друга места.⁶⁷

Од друге половине XV века функција Љеша као извозне станице за житарице је редуцирана, особито од 1463. године, кад је настао дуготрајан (1463—79) млетачко-турски рат. Кнезови Љеша и Скадра су 1454. спречавали експорт пшенице за Венецију, не дајући извозне дозволе, те су се лађе враћале празне.⁶⁸ Средином јула 1458, пет которских помораца примило је од Николе Моска из Љеша 36 дуката (свакако у производима) да њима тргују, те да се зарада дели на шест делова, како су то практиковали и дубровачки поморци и привредници код довоза житарица из Албаније. Сличну „инвестицију“ су имали да обаве и двојица которских морнара, који су од Добре Бизантија добили писмо, на основу кога су имали да приме 300 перпера у Љешу од Арсенија Морскрина; поред тога, примили су и четири трубе платна, што би продали а новац уложили у куповину производа.⁶⁹ Љешанин Никола Имбуци оставио је у Дубровнику једног Дубровчанина да прода извесну количину љешког проса и да сакупи новац исплате. На сличан начин је Которанин Цвјетко Дабиживов именовано пуномоћника Франа Бенешу да уновчи извесну количину проса коју је Цвјетко имао у дубровачком фундику.⁷⁰ Маја 1462. будвански изасланици обавестили су Сињорију да је Стјепан Црновић у Драчу, Љешу и Скадру крцао жито за Дубровник, без обзира на писма из Доминанте која то нису дозвољавала тамошњим ректорима.⁷¹ У вези с неким просом које су извезли извесни Дубровчани из Љеша, поменути су Љешани који су били у служби дубровачких житарских трговаца (1463).⁷² Си-

⁶⁶ Р. Ковијанић, *Годишњак ПМК*, IX, 47 и 39—40.

⁶⁷ Листине IX, 317—8.

⁶⁸ ASV, Cons. X, Misti, R XV, ф. 18; AAV XXII (1975), 303, № 6236 од 14. IX 1454.

⁶⁹ Б. Храбак, *Привредне везе*, 48.

⁷⁰ ХАД, Proc. not. III, 117 од 9. V 1461; VII, 140/ од 21. VIII 1461.

⁷¹ Листине IX (1891), 213 од 31. V 1462.

⁷² ХАД, Div. sanc. LXXXI, 75.

њорија је (маја 1462) допустила Будванима да могу узимати жита из Драча, Љеша и Скадра.⁷³

Од средине последње деценије XV века обнављају се архивске вести о експорту житарица из Љеша. Године 1493—4. из Албаније се највише извозило просо из Љеша, Маће, Пирга и Сланика, и то не само за Дубровник него и за Котор. У пролеће 1495. Руско Радов (Алегретов) са Шипана жалио се на Феличеа из Асколија, који га је унајмио за утовар пшенице у Љешу; при изласку из луке лабици су одузета једра, јер је требало платити дажбине на извоз зрневља, што Феличе није учинио; потом су пловили без једара по узбурканом мору, па се лабица најзад насукала и разбила о хриди; Руско је тражио 200 дуката за уништен грип. У економској 1495—6. години било је прилично дубровачког извоза житарица из Арте, Драча и Љеша. Наредне привредне године власти са Крфа и неки Венецијанац најмили су у Дубровнику једног Лопуђанина да пође у Љеш а цатим у крцалиште Кастри (изнад рта Малија) да тамо товари јечам, со и друге производе за Дубровник или Херцег-Нови. У архивској документацији се помињу Шенџин, Љеш, Драч и Врег; зрневље је испоручивано Дубровнику, Далмацији или Апулији, а експорт су обављали трговачка друштва, у која су ступали и социјално ситни људи са малим капиталом и са добити која се делила на уделе; бродари су били из млетачке Далмације.⁷⁴ Марко Мих. Лукаревић закупио је неки грип (од 15 „кола“ носивости) да у Љешу у току 20 дана укрца проса, махуњина или жито; возарина је износила 31 грош од „кола“.⁷⁵ Један дубровачки грип је крајем зиме укрцао у Љешу 300 стара пшенице, али је на повратку у Дубровнику затезао да отплови даље у Анкону, како је предвиђао пловидбени уговор, који је броду гарантовао 30 дуката за целокупни транспорт.⁷⁶ Пред сам долазак млетачких бродова у воде Албаније пред избијање турско-млетачког рата 1499. године скадарски санџак-бег Фериз је од Љеша тражио да се на две каравеле укрца 400 стара пшенице по цени која је била скупа за Которане; с тим у вези веће стараца (герузија) у Љешу се сагласило да две которске каравеле извезу 4000 стара пшенице. Почетком марта 1501. у Љеш су почели да стижу житарски трговци да се у бискуповој палати договоре с већем стараца у погледу куповине пшенице. Занимљива је примедба млетачког провидура Љеша да се у Љешу у привредној 1503—4. години плаћало за зрневље мање него у Драчу, па и у околини Љеша. У Љешу су постојала складишта за жито која је велика вода првих дана марта оштетила, тако да се жито морало хитно пренети на оцедито место.⁷⁷ Непосредно после закључења мировног уговора између Сињорије и Порте (у јесен 1503), которске лађе су пошле у

⁷³ Листине X, 212—13.

⁷⁴ ХАД, Mob. XIV, 118 at од 26. VI 1495; Б. Храбак, *Извоз житарица житарица из Османлијског царства у XIV, XV и XVI столећу*, Приштина 1971, 90—1, 100.

⁷⁵ ХАД, Div. not. LXXVI, 3/ од 22. II 1496.

⁷⁶ ХАД, Mob. XVI, 48' од 1. III 1407.

Љеш, а општина је молила од скадарског намесника дозволу за утовар житарица, али у томе није успела.⁷⁸ Чим су се политичке прилике средиле, од јесени 1505. у Албанију су поново масовније одлазили мањи пловни објекти, не само на Пирг него и у Бојану (код Св. Срба), у Љеш и на рт Лаки (код Драча).⁷⁹

Љеш је располагао добрим млиновима (пре 1404), па је производио и извозио и брашно. Млинови су, као и градске зидине, тражили репарацијске радове, за што локална комора није имала ни овлашћења ни средстава. Стога је Сенат опнумоћио ректора Љеша да може за радове потрошити 200 дуката.⁸⁰ Изградња је морала бити предузета и после 1478. године, јер су Турци при заузимању града овај и спалили.⁸¹

У средњовековним градовима увек је било месних мера које су изазивале тешкоће у економским релацијама. Јануара 1410. Млечани су се сагласили да се житарице и други производи које је Иван Кастриот извозио у Драчу, Љешу и Скадру мере на додашњи начин.⁸² Модии и старови за зрневље и уље били су различити у Љешу, Драчу и Скадру.⁸³ Жито које је стизало у градове Јадрана мерено је мером мантијом; мантија је (августа 1379) садржавала десет дубровачких уборака.⁸⁴ Таква идентификација пре доласка млетачке власти у арбанашке приморске градове много говори о дубровачком привредном утицају у северној Албанији.

2. *Промет сољу.* — Најважнија привредна функција Љеша у првим столетима посматраног периода састојала се у томе што је представљао место за продају соли за Мирдите и друга арбанашка племена у побрђу према северној арбанашкој обали. Со се довозила са стране. Док драчке станице нису биле у стању да соли произведу и за суседне тргове, у Љеш се довозила далматинска или апулијска со. Као продавац јавио се крајем XIII века један трговац из Транија, који је са купцем Улцињанином требало да се састане у Улцињу и да затим отплове на ушће Дрима; ту је со имала да се трампи за дрво, конкретно за дужице (даске за прављење буради); прави трговци у тој трансакцији била је дубровачка режија соли односно купац соли у млетачкој Кјоди, иначе лабар.⁸⁵ Међу довозницима далматинске соли налазили су се и Дубровчани, у чијим се редовима 1329. помиње Ђуњо Волкашевић, који је у Љеш, поред далматинске, довозио и драчку со. Три друга податка из 1333. и 1334. године говоре о довозу соли са севера за пристаниште на Бојани и за Љеш. Тих

⁷⁷ Б. Храбак, *Извоз житарица из Османлијског царства*, 101, 102, 103, 104; I diarii di Marino Sanuto, V, 1002, 1025.

⁷⁸ ХАД, Deb. not. LX, 251; I diarii di Marino Sanuto, V, 669—70.

⁷⁹ Б. Храбак, *Извоз житарица из Османлијског царства*, 105.

⁸⁰ ААВ III, 441, № 1093 од 13. XI 1404.

⁸¹ К. Жиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952, 402, 404.

⁸² Листине VI (1878), 51 од 11. I 1410.

⁸³ К. Жиречек, *Историја Срба I*, 290.

⁸⁴ Д. Динић-Кнежевић, *Трговина житом у Дубровнику у XIV веку*, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду X* (1967), 128.

година на љешки трг стигла је и већа количина соли са југа, из Валоне и са Крфа.⁸⁶ Посебно је занимљив један дубровачки докуменат (из марта 1335); шибеничку и задарску со довезао је Серголи Бунџ на нави Савина Бундића, по мери драчких мођија; пошто је море било веома таласасто, лађа није могла да уђе у гротло Дрима и да се цео терет утовари у Љешу, те је закључено да се иде „ad portum Medue“.⁸⁷ На ушћу Дрима царина је (1335) за сто одвезених стара износила 26 перпера и шест крстастих гроша, а на реци Љеша (вероватно на Дриму узводно од ушћа) царина је износила 23 перпера и десет крстастих гроша, а на сусједној речици „Folliabati“ — 22 перпера и шест крстастих гроша; трговци су исплату обављали флоринима или златним дукатима, при чему су Дүкабини дукат рачунали са 32 крста гроша.⁸⁸

У то време (1340) у Љеш је довожена и валонска со, при чему је превознина износила шест перпера за центенгр. Поред крфске, валонске, драчке и светосрбске солне мере, постојала је и љешка.⁸⁹ Млечачка мера за со која се употребљавала у Скадру и Љешу садржавала је 12 стара у мођију.⁹⁰

Со из Валоне, Драча и остале Албаније (дакле из Љеша) слата је у земље рашког краља, што је дубровачка влада (23. јула 1361) забранила својим трговцима на поменућим трговима.⁹¹ Солно тржиште Љеша било је последњих година XIV века посебно значајно за размену производа са областима српске државе. Велик део драчке соли продаван је купцима из земаља српске властеле управо у Љешу или преко Љеша. Поред тога, преко љешке пијаце Драч је долазио до потребне робе балканске унутрашњости. Убрзо после млечачког преузимања Љеша јавио се кастилан тога места да неки суседи настоје да ограние продају соли у Љешу, а у корист Шуфадаја (удаљеног осам миља јужно од Љеша). На то је Сенат у Венецији (26. септембра 1393) забранио млечачким поданицима да посећују продајни простор у Шуфадају. Маја 1403, кад је Шуфадај вероватно дошао под власт Димитрија Јониме, овај је молио Сињорију да један његов трговац може у Шуфадају продавати со; Сенат је захтев одбио, сматрајући да је боље да се Јоними плаћа годишња награда од 300 перпера, с об-

⁸⁵ Г. Чремошник, *Историјски споменици Дубровачког архива 1278—1301*, Београд 1932, 104—5, № 298; Б. Храбак, *Арбанашко дрво у Дубровнику*, *Историјски зборник XXXVII*, Загреб 1984, 62.

⁸⁶ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 442, 143 и 283, 381, 326 и 159, 109.

⁸⁷ ХАД, Div. canc. III, 133—4; Acta et diplomata res Albaniae I, 238, № 800.

⁸⁸ Monumenta ragusina V (1897), 385 од 14. III 1335; Acta et diplomata res Albaniae I, 34, № 789.

⁸⁹ ХАД, Div. not. VI, 139 од 6. VII 1440.

⁹⁰ AAV X, 147; F. Thiriet, *Regestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie II*, Paris — La Haye 1959, II, 12.

⁹¹ MR III, 167; Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке Републике*, Београд 1935, 56.

зиром да је годишњи приход Шуфадаја износио 200 дуката.⁹² Драчу је 1398, позивајући се на обичаје из давнина, додељена привилегија да се туђа со не сме продавати у Љешу, Скадру и суседним ушћима рекâ, ако у Драчу има соли да се на поменуџа тржишта доведе. Четири године раније новом баилу који је из Венеције полазио у Драч, најпре је стављено у дужност да пази да драчка со одлази само у Љеш. Налог је повучен на интервенцију Драчана, који су наводили да се у рејонима северноарбанашких река со не може довући ниодкуда осим из Драча, а да и Шахину Турчину, господару трга Св. Срђа треба довозити соли, како је уобичајено, јер би у противном Шахин могао забранити караванима долазак у Драч.⁹³ Године 1398. уведена је у Љешу и царинарница соли, која је на дражби давана под закуп. Раније се трмпом за со добијало жито, олово, коже итд.; почетком 1399. царинарница је доносила сувише мало. Зато је Сенат препоручио да се лицитацијом закуп преда неком Млечанину за најмање 800 дуката годишње, под условом да се драчка пијаца снабдева сољу по умереној цени. Царина на со представљала је дуго времена једини сигуран извор прихода, од чега је трећину требало исплативати Дукађинима.⁹⁴

Дукађини су према споразуму (у лето 1393) са капетаном Јадрана (у име Сињорије) Ђованијем Миануом имали право на трећину дохотка Љеша, пошто се исплате трошкови означени у уговору. Како су већ почетком наредне године Турци Дукађинима одузели нека села која су им доносила лепу корист, Сињорија је решила да њихову партиципацију у чистом приходу Љеша повећа на половину. Поред тога, наложено је баилу — капетану Драча да мотри да се со не продаје другде него у Љешу, јер би у супротном настала велика штета за Млечане; речено је да се Дукађинима исплати још 200 дуката из своте коју су Млечани извлачили из дохотка Љеша; томе је венецијанска општина додала још 50 дуката, јер су арбанашки пријатељи имали да неутралишу османлијски притисак на приморске градове које су држали Млечани.⁹⁵ Наредних месеци драчком баилу — капетану поново је поручено да не дозволи да се драчка со шаље другде него једино у Љеш; на такву одлуку утицало је излагање гласника који је управо боравио у јадранској метрополи; ни Дукађини нису могли пласирати у Љешу со коју су вадили из својих баруштина поред мора. Драчка со је имала и даље да се шаље

⁹² AAV II, 229, 133, 218; III, 380—1; L. Thallóczy — K. Jireček, *Zwei Urkunden aus Nord-Albanien, Illyrisch-Albanische Forschungen*, B. I, München-Leipzig 1916; G. Valentini, *Appunti sul regime degli stabilimenti veneti in Albania nel secolo XIV e XV*, Studi veneziani VIII, Firenze 1966, 243; В. Макушев, *Исторически раз сканни о Слав нах в Албаниа в средне века*, Варшава 1871, 139.

⁹³ В. Храбак, *Трговина арбанаиком и крфском сољу у XIII, XIV и XV столећу*, Балканска III, Београд 1972, 247. — О каравану с оловом за со 1392—3. године (вид.: ASV, Senato I, Misti XLII, 86, 109).

⁹⁴ ASV, Senato I Mar, R XLIV, 82; AAV VIII, 96—7, № 724 од 14. I 1399; G. Valentini, *Appunti*, 240—1, 261.

⁹⁵ Листине IV, 317—8 и 328—9; AAV II, 242—3, № 508 од 12. V 1394.

господару Св. Срђа Шахину, с којим су у том смислу имали Дукаћини раније споразум.⁹⁶ Два нова драчка изасланика (средина септембра 1394) посредовали су да се у Љеш и околне речине развози једино драчка со, али тако да се тиме не угрози контингент соли који је договорен са Шахином, да не би запречавао долазак каравана у Драч.⁹⁷ Пракса је, међутим, показала да драчке солане нису у стању да произведу сву тако распоређену со, те су сами Млечани довозили со са друге стране. Октобра 1398. драчки поклисари су тражили да се поштује договор који је постигнут са Мафеом Градеником. Одговор Сената био је: со у Љеш, Бојану и на речине довозиће се само из Драча, док је буде, но ако је понестане, довлачиће се са стране, да не би државни приходи трпели штете. Због мањка понуде, цена се неограничено могла дизати; да се то не би дешавало, договорен је стандард од 28 дуката за сто џакова,⁹⁸ после чега би се могла уносити со са других страна. По љешкој цени, центенар је добијан по 16 и по перпера.⁹⁹

Октобра 1401. изасланици Драча настојали су у дуждевом граду да ојачају свој монополистички положај у северној Албанији, те су тражили да се у Љешу, Скадру и на ушћима река за драчку со не плаћа царина; Сињорија је одобрила првенство у продаји драчке соли на поменутих трговима, али је тражила да се у Драчу, под контролом баила-капетана, налази резервна со из других млетачких поседа, у затвореним складиштима, која би се пуштала у промет кад понестане драчке соли, док је неисплаћивање царине одгођено, док се не приме извештаји и од драчког баила, скадарског кнеза и љешког провидура. Драчка со, према иреговорима са кнезом Микетом (јула 1404) требало је да алиментира и тржиште у Круји, у случају несташице.¹⁰⁰ Сињорија је тежила да трговину соли, по једном локалном обичају, задржи као неку врсту монопола за себе. Пошто се на ушћу реке Матје налазио мали али активни, независни трговачки центар (Шуфадај) Дукаћини су тражили да се нађе начин да се предузму кораци како овај трг не би наносио штете трговини соли у Љешу, где су они партиципирали. Мало касније управа Драча је скренула пажњу да, ако се фаворизује Љеш на уштрб Шуфадаја, Шахин, који је тамо имао своје интересе, светио би се правећи сметње драчкој трговини и пљачкајући његову територију, тако да су Дукаћини пристали да се ствар преда драчком баилу-капетану да је среди на најбољи начин. Касније, кад је Шуфадај можда

⁹⁶ AAV I (1968), 249—50, № 551 (16. VII 1394); Б. Храбак, *Привреда Албаније у XIV и XV веку*, Симпозијум о Скендербегу, Приштина 1969, 71.

⁹⁷ Листине IV, 330 од 16. IX 1394.

⁹⁸ Исто, 415—6 од 24. X 1398; AAV VIII, 913.

⁹⁹ М. Гецић, *Дубровачка трговина соли у XIV веку*, Зборник Филозофског факултета у Београду III (1955), 151.

¹⁰⁰ AAV VII, 199—200, 231; III, 271—2, 275—6, 431—33; Б. Храбак, *Трговина арбанашком и крфском сољу*, 251—2.

дошао под власт Димитрија Јониме, овај је тражио да у Шуфадају може држати продавницу соли.¹⁰¹

У Дримски залив кријумчарена је валонска со, а размењена пшеница одвожена је у Дубровник и другде. Тиме је чињена штета млетачкој држави и драчкој солани као и царинарници Св. Срба. Да се то спречи, требало је из поморског арсенала у Венецији извући један бригентин са 12 веслачких клупа, који би са 40 људи посаде имао да установи чији бродићи крше у Дримском заливу постојеће обичаје.¹⁰² Јуна 1408. Драчани су опет разговарали у Венецији о ризику превлачењем соли у Скадар и Љеш, јер у овим местима није предаван новац од продате соли; у Скадру су Драчанима већ три године били дужни 300 дуката. Незгодна околност за Драчане састојала се у томе што њихова производња није била довољна да снабдева целу северну Албанију, па се морало набављати со у Дубровнику, где су имали одобрење (августа 1408) да је могу извести до количине од 500 модија. У лето 1409. поклисари Димитрија Јониме тражили су од Сињорије да дозволи да се драчка со продаје на тргу у Шуфадају; Сенат је негативно одговорио, јер је оцењено да би се тиме нанела знатна штета приходима млегалчке општине.¹⁰³ Со у Љешу је продавана и по нижој цени него у Скадру, те су каравани из унутрашњости Полуострва одлазили у Љеш а не у Скадар. Због тога је (фебруара 1409) цена у Скадру изједначена с оном у Љешу, а како се цена соли у Бару управљала према скадарској (1444), љешка пијаца је усмеравала цену соли у широј околини Бојане.¹⁰⁴

У Љешу се продаја соли обављала (1411) у општинској згради.¹⁰⁵ Са царином нешто стално није било у реду, јер царина није закупљивана, него је цариник одређиван у Венецији.¹⁰⁶ Средином друге деценије XV века производња соли у Драчу је повећана, те се драчка со могла извозити и у Неретву, Апулију па и у Фермо (Марка), али ако се најпре удовоље потребе Љеша и Скадра. Довозници у та два града иступали су и као кредитори, те су коморник Скадра и провидур Љеша били дужни да венецијанској општини доставе имена ових и да се труде да се с временом на време обнавља исплата.¹⁰⁷ Љеш, Скадар и Улцињ били су отворени за турске трговце, без обзира што се Млетачка Република налазила готово стално у то време у ратном стању с Османским царством, које је односе пратила само драчка пијаца, која је за Турке била затворена.¹⁰⁸

У унутрашњости Албаније турски руководиоци су задржавали караване који су нарочито са Косова, из Метохије и из

¹⁰¹ G. Valentini, *Appunti*, 243—3.

¹⁰² AAV V, 133—4 од 18. V 1408.

¹⁰³ Б. Храбак, *Трговина арбанашком и крфском сољу*, 252. — Кнезу Никети уместо у Шуфадају допремљена је драчка со у месту Врег (AAV VI, № 1570 од 15. VII 1410).

¹⁰⁴ AAV V, 209 (13. II 1409); Листине IX, 192.

¹⁰⁵ Б. Храбак, *Трговина арбанашком и крфском сољу*, 265.

¹⁰⁶ AAV VI, 144.

¹⁰⁷ AAV VII (1976), 382 од 17. VI 1417; VII, 150—2 од 11. X 1414.

¹⁰⁸ N. Iorga, *Notes et extraits* I, 485; F. Thiriet, *Régestes* II, 296.

северне Македоније доносили олово и производе својих завичаја да би их трампили за со и израђевине у Љешу и Драчу; приморавали су их да се спуштају много јужније у Валону, која је (1417) пала под отоманску власт.¹⁰⁹ За со коју је локални турски заповедник Ајдин примао, био је дужан да омогући да се у Драч довози храна која би се размењивала за со. Тај моменат је требало наглашавати у контактима с Турцима, јер су њихови људи пљчкали транспорте који су на приморје довлачили олово. Слободном доласку турми у Драч Сињорија је придавала велик значај, те је и у упутствима поклисару који је ишао султану (јула 1418) да закључи мир, наложено да тражи гаранцију за сигурност поменутих каравана.¹¹⁰ Кад су Турци заузели Валону (1417) и пресекли пут ка лукама у северној Албанији, драчка со је слата и у Котор и Дубровник, јер није било довољно купаца; ипак, ако би који Драчанин у таквим условима со извезао и на коју другу страну, био би кажњен са шест месеци затвора; за извоз су били потребне „болете“, чија је такса плаћана баилу-капетану, као што је царина наплаћивана царинику.¹¹¹

Турским освојењем Валоне настао је суфицит и са крфском сољу, јер се она више није могла продавати у Валони, него се морала пробијати на нова тржишта. Сама Сињорија је наредила властима на Крфу да вишкове соли упућују у Љеш и Скадар и да је ту продају по млетачкој мери (12 стара у модиј); у помонута места редовно је стизало по 40 модија.¹¹² На захтев било ког млетачког градског старешине у северној Албанији, комора на Крфу била је обавезна (1436) да обезбеди и дотури тражену количину соли, и то по фиксним ценама — 70 перпера за сто врећа.¹¹³ У четвртој деценији XV века производња соли је сасвим опала у Драчу, те је једна которска лађа чак учествовала (1445) у пребацивању соли из Љеша у Драч.¹¹⁴ Валонска со је потпуно потиснула драчку¹¹⁵ и са љешког тржишта.

Педесет година XV века на љешку пијацу довлачена је и турска со из Валоне. Кад љешка комора није могла да продајом соли и царином покрије издатке одбране, поклона суседним господарима и друге трошкове, Сињорија је захтевала од власти на Крфу да пошаљу нове товари соли, из чије би се продаје изнашла недостајућа средства. Цена соли у Љешу и даље је означавана као ниска,¹¹⁶ што може бити разумљиво ако се зна да је валонска со, као турска роба, била јевтинија. И Скендербег је (1455) до-

¹⁰⁹ Листине VII, 263; И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*. Београд 1952, 39.

¹¹⁰ AAV VII, 234; VIII, 367 (мај 1417); F. Thiriet, *Régestes II* (1958), 168.

¹¹¹ AAV X (1971), 64—5, № 2275 од 5. IX 1418.

¹¹² AAV X, 141, № 2346 од 22. VI 1419; A. Ducellier, *Les mutations*, 72.

¹¹³ AAV XIV (1972), 114—15, № 3418, септембра 1436.

¹¹⁴ Б. Храбак, *Трговина арбанашком и крфском сољу*, 258; Р. Ковијалић, *Годишњак ПМК IX* (1960), 32.

¹¹⁵ Листине IX, 210, 272, 284.

¹¹⁶ ASV, Senato I, Mar, R. IV, 152 (26. IX 1452); AAV XXII (1975), 238, № 5891; 258, № 5915 (16. XII 1452).

стављао пијаци у Љешу соли, али није био у стању да за њу извуче новац, који је сиромашна љешка комора трошила за друге потребе. Излаз је опет требало тражити у новим контингентима соли са Крфа, а ако ни ње не би било довољно, провидуру Крфа је наложено да со набави у Патриотском заливу.¹¹⁷ Скендербег се жалио Сињорији да му љешки провидур не исплаћује ни уговорену провизију; кад је за њу тражио макар соли, одговорено је да ни ње нема. Ипак, млетачки Сенат је наложио љешком провидуру да Скендербегу испоручи соли која би се у љешкој комори продала за хиљаду дуката; ако ово не би било, требало је да је прими у Драчу или на Крфу. Провидур је опоменут да никакве новине не уводи ни код наплате царине Скендербегу и његовим поданицима, него да у том погледу поступи као његови претходници.¹¹⁸ Средином августа 1456. Скендербегова потраживања од љешке коморе попела су се на 1100 дуката по основи провизије. Сенат у Венецији опет је притиснуо Крф да Љешу пошаље соли за горњу вредност, како би она била испоручена Скендербегу.¹¹⁹ У Љешу и Скадру Скендербег је примио валонске соли за своју провизију од 2000 дуката. Он је, наводно, располагао и сам сланим барама крај Драча, али су приходи од соли из њих били намењени арбанашкој лиги.¹²⁰ Да би Скендербег ипак дошао до неке количине готовог новца, дон Ђерђ Полини, протовестијар лиге, дао је свог новца, добивши обећање провидура да ће новац бити враћен од првих пара из продате соли; како од новца није било ништа, Сенат је запретио казном од 500 дуката, ако провидур не исплати новац попу Ђерђу и не пошаље остатак Скендербегу.¹²¹ Млетачки функционери у Албанији били су пословни људи и готовину из својих уреда користили су за трговачке трансакције, те је њихово администровање бар доста закашњавало.

Поред Скендербегових солних кредита, појављивали су се и срани бродови, на пример три дубровачке барке са сољу магистра арагонског краља, да искористе потражњу на љешком тргу; ту је со, међутим, љешки провидур задржао као контрабант. После тога је арагонски краљ у Напуљу наредио репресалију за сто дуката на добрима двојице тамошњих Млечана. Йешки провидур је за ослобођење бродица тражио и добио 86 дуката, али му је Сињорија наредила да примљен новац врати.¹²² И један приватник Млечанин био је кредитор за 71 дукат и 17 гроша за

¹¹⁷ AAV XXIII (1976), 45—6, № 6330 од 16. VII 1455.

¹¹⁸ О односима са Скендербегом вид.: AAV XXII, 123—4, № 16411 од 29. IV 1456.

¹¹⁹ AAV XXIII, 162—3, № 6450 од 16. VIII 1456.

¹²⁰ Ј. Радонић, *Ђураћ Кастриот Скендербег и Арбанија у XV веку*, Београд 1942, 136, 24—5; Листине X (1891), 109—10; *Georges Kastriot Skanderbeg et la guerre albano-turque au XVe siècle*, Tirana 1967, 56.

¹²¹ ASV, Senato I, Mar, R. V, 174 од 20. XI 1456; AAV XXIII, 180—1, № 6473.

со коју је предао провидуру, али ни он није био кадар да новац наплати.¹²³

Со са Крфа је и даље покривала потребе Љеша и Драча да се исплате најамни војници и компензирају остали трошкови.¹²⁴ Средином јануара 1458. крфској комори је наложено да у Љеш пошаље два терета соли, сваки од по 600 стара, како би били намирени најамници и како би се обезбедио део Скендербегове провизије.¹²⁵ Несугласице између Скендербега и Млетачке Републике око соли током 1457. године настале су због допреме крфске соли (уместо драчке) у Љеш и Скадар, од које соли Скендербегу ништа није припадало, као и због непоштовања раније закључене конвенције, по којој је Скендербегу припадало 800 дуката годишње од драчких сланица.¹²⁶ Општа политика Венеције, међутим, није се могла кривити због сасвим опале продукције драчких солана. И 1457. љешки провидур је настојао да користи приватне ресурсе соли. Он је уговорио са Марком Саламоном да овај довози со у Љеш и прима новац како се со буде продавала. Како је провидур добијени новац одмах користио на ургентније потребе, Саламон је остајао кратких рукава. Он је морао да од Венеције затражи неизмирених 146 дуката, којима је затим дописао камате и накнадне трошкове, па је свота нарасла на 166 и коначно на 186 дуката.¹²⁷ После три године смањене продаје соли у Љешу, настале због ратних збивања у арбанашком суседству, Сињорија је у смерницама новом провидуру који је полазио у Албанију зацртала да се продаја соли мора удвостручити.¹²⁸ Ни продавац соли у Љешу (Марко Мемо) није за свој рад могао одвајати од добијеног новца своју плату, него је по истеку свог мандата испоставио рачун на 180 дуката, што му је, према наређењу Сињорије, у догледно време морало бити наплаћено.¹²⁹ Коморник љешке општине (Ђовани Дом. Минио) није хтео да удовољи обавезама града, те су поново покренуте власти на Крфу да дотуре нову количину соли Љешу. Како је крфска комора била све мање расположена да шаље ненаплаћене товари у Љеш, у Љешу је потражња соли стекла велику конјунктуру. Ову су, и поред забране, настојали да искористе Дубровчани, довозећи својим лабицама апулијску со,¹³⁰ коју су свакако про-

Шездесетих година Дубровчани су уопште проширили своја пословања у Скендербеговим областима. Они су на курији Ка-

¹²² ASV, Senato I, Mar, R. V, 150 од 22. V 1456; AAV XXIII, 137, № 6429.

¹²³ ASV, Senato I, Mar, R. V, 173, од 12. XI 1456; AAV XXII, 176, № 6469.

¹²⁴ ASV, Senato I, Mar, R. VI, 17' (21. IV 1457), 27' (3. VII 1457); AAV XXIII, 220—1, № 6525 и 235—6, № 6540.

¹²⁵ ASV, Senato I, Mar, R. VI, 48' од 13. I 1458; AAV XXIII, № 6608.

¹²⁶ Б. Храбак, *Привреда Албаније*, 69.

¹²⁷ ASV, Senato I, Mar, R. VI, 35'—6; AAV XXIII, 260—1, № 6567.

¹²⁸ Листине X, 445.

¹²⁹ AAV XXIV (1977), 123 (17. XII 1459).

¹³⁰ Исто, 129—30, № 6966 од 2. IX 1460.

давали у својој режији, мимо солара, вероватно на самим бродођићима.

стриота много боље стајали него Млечани, који су са Скендербегом чак водили и оружане борбе и повезивали се са његовим непријатељима и противницима арбанашког јединства.¹³¹ Понекад (као у лето 1467) терети соли са Крфа чак нису могли, због војно-политичких догађаја, бити искрцани у Љешу, али се на продаји соли и даље инсистирало, јер су се само тако могли плаћати велики трошкови, пре свега за војску и утврђења.¹³² И крајем 1471. каравани су долазили у Љеш, али се на његовој пијаци није могла набавити со. Стога је Сенат наредио управи на Крфу да у Љеш упути нови товар соли вредан 200 дуката; толики новац био је нужан да се изгради 60 корака грађанских зидина.¹³³

Последњих деценија XV столећа било је случајева да су пословни људи из Љеша, користећи услуге страних бродова (дубровачких па и млетачких, са Раба) одлазили у хришћанске области Јадрана, у првом реду у Апулију, да би одатле довели соли.¹³⁴ Тако се апулијска со на љешкој пијаци налазила и на почетку и на крају посматраног периода.

3. *Продаја дрвета различите намене.* — Средњовековна Албанија била је покривена шумама и ниским растињем различитог дрвета, међу којима су преовладале врсте храста. Шума није иоле рационално експлоатисана ни уз реке и друмове, одакле се једино дрво могло дотурити на приморске пазаре. У планинским областима храстове шуме су користили и за прехрану свиња.¹³⁵ Главни пунктови за утовар дрва на лабице нису биле градске пијаче, него крцалишта на речинама, понекад уз какав манастир или цркву. Тамо где је постојала јела и дрвеће које испушта смолу, израђиван је катран, но његов извоз преко Љеша не показују дубровачки и млетачки документи XIII—XV века. У сваком случају, сам Љеш није био постојано тржиште дрва, мада је у краћим временским одсецима био врло важан за извоз трупаца и донекле израђеног дрва.¹³⁶ У допремању дрва из Албаније етапна тачка за извознике био је Улцињ, бар у прво време.

Марта 1283. Улцињанин Мартинусио М. де Расти продао је млетачким лабама дужице за бурад (од буковине, храстовине, церовине и јеловине) што је имао на ушћу Дрима или нешто узводно. У другом случају (априла 1283) на утовар дуга крчач је требало да чека 12 дана, мада су оне свакако већ раније биле сарезане и подготовљене. Маја исте године неки Млечанин се споразумео са једним Транијцем да заједно пођу у Улцињ или на ушће Дрима, те да утоваре дужице по цени од 26 перпера за

¹³¹ Б. Храбак, *Привреда Албаније*, 69.

¹³² ASV, Senato I, Mar, R. VIII, 141' од 22. IX 1467.

¹³³ ASV, Senato I, Mar, R. IX, 120 од 20. XII 1471.

¹³⁴ Б. Храбак, *Трговина арбанашком и крфском сољу*, 260.

¹³⁵ G. Lorenzoni, *La questione agraria*, 12.

¹³⁶ Б. Храбак, *Привреда Албаније*, 77, 79.

миљар; планирано је да се укрца осам миљара.¹³⁷ Један поморац из Венеције уговорио је са једним Улцињанином да од овога прими 12.000 дуга на реци Дриму, под црквом Св. Тодора у времену од 15 дана по појави бродића на заказаном месту.¹³⁸ До почетка XIV века Дубровчани су набављали квалитетно храстово и брестово дрво на ушћу Дрима. Дуге за бачве са ушћа Дрима биле су тада од граба и бреста. Нешто касније дуге су биле готово искључиво од буковине. У то доба у крај око ушћа Дрима одлазили су мајстори из Дубровника, који су понекад (као априла 1302) били позивани да се врате кући.¹³⁹ У првој половини XIV века извесни Дубровчани, као Николица Мартинушић, у набавци грађевинског дрвета на Дриму ангажовали су се по више година. Један такав, Павле Бараба, 1328. уговорио је са групицом анконских трговаца да му припреме дрво за утовар на реци Дриму.¹⁴⁰

Одржавање редовнијег извоза дрва и израђевина од њега из Дрима треба регистровати од 60-их година XIV века. Дубровачки канцеларијско-нотарски документи бележе одлазак дрводељских занатлија и секача у „Олдриниум“, где су резали грађу за изградњу барки или дужица или су прихватили да укрцавају далиће допремљеним дрвом. Карактеристична је висока цена за прекорачени дан у односу на уговор,¹⁴¹ што би говорило о послу који је већ примио високу рутину. У годинама 1358—72. укрцавање дрва је најчешће обављано „super ripa Merteç“ или „ad Sanctum Nicolam de Oldrinium“, где је утовар обично износио 4—6 дана, или код „Sancta Maria de Gorio de Ludrino“. На месту утовара дрво је могло бити издељено и наслогано за укрцавање, али је неко могло бити и накнадно довлачено или прихватано из сплавова који су текли Дримом. И дубровачка општина се за градњу лађа снабдевала грађом са Дрима и Бојане. У сваком случају, током XIV столећа за Дубровчане су ушћа Дрима и Бојане била главна тржишта грађевног дрва.¹⁴² Возарина до Мертеча била је знатно мања (25 перпера) него до Драча (40), можда зато што је било веће понуде бродара, а околина Драча је била озлоглашена због гусара. Значајно је да је обично дрво припре-

¹³⁷ Ј. Луџић, *Стиси дубровачке канцеларије*, књ. II, Загреб 1984, 243, № 10003; 249, № 1025; 255—6, № 1047.

¹³⁸ *Acta et diplomata res Albaniae I*, 140, № 471; Г. Премошник, *Историјски подаци*, 103, № 294 (издавач је погрешно јер је дуге означио као даске); Б. Храбак, *Арбанашко дрво у Дубровнику*, *Историјски зборник XXXVII*, Загреб 1984, 82.

¹³⁹ Ј. Луџић, *Прилог бродоградњи у Дубровнику у другој половини XIV столећа*, Загреб 1979, 40.

¹⁴⁰ Д. Динић-Кнежевић, *Трговина дрветом у Дубровнику у XIV веку*. Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XIV/1 (1971), 12, 13.

¹⁴¹ ХАД, *Div. sanc. XX, 70'* (3. XI 1365); ХХI, 18 (7. I 1366), 158 (18. I 1368).

¹⁴² И. Манкен, н. д., 123, 219; Д. Динић-Кнежевић, *Трговина дрветом*, 10—11, 13—14, 29.

¹⁴³ Б. Храбак, *Арбанашко дрво*, 64.

мано за извоз од јесени до пролећа, и то су свршавали упућени марангони.¹⁴³ Од седме деценије XIV столећа око ушћа Бојане, Дрима и Шкумбина од јасеновог дрва израђиване су „фустии“ (стреле за самостреле).¹⁴⁴

Октобра 1372. четири дубровачка марангона кренула су на сечу и дељање дрва изнад Мертеча да би припремили грађу за градњу баркусија, с тим да се грађа испоручи „usque ad schalipagam“,¹⁴⁵ тј. неког „степеништа“, свакако каменом обложеног локалног крцалишта, какво су веће млетачке куће имале на каналима испред здања; ипак, биће да се терт морао спуштати низ басамке. Дрво из Дрима за градњу лабице стајало је у Дубровнику (1371) 125 перпера, а потпуно израђен бродић од њега коштао је 240 перпера.¹⁴⁶ Кад је Дубровачка Република решила (1371) да начини нову галију, послала је по дрво на ушће Дрима и у Љеш.¹⁴⁷ После свог продора у Албанију (1385), Турци су угрозили сигурност укрцавања и у Љешу; одлазећи по дрво у Љеш, Дубровчани су (1388) већ рачунали са могућношћу да их Турци изненаде при утовару.¹⁴⁸ Дубровчани су у Љешу поручивали (1398) и дрво за прављење дасака, и то у месецу децембру,¹⁴⁹ кад се сирово одсечено дрво колико-толико осуши.

Дубровачке дрводеље су у ушћу Дрима набављали и дрво за заштиту.¹⁵⁰ У луци Љеша испоручивано је и дрво за катарке.¹⁵¹ Првих година XV века опет се неки Улцињани срећу као испоручиоци дрва у Љешу.¹⁵² Неки дубровачки марангон уговорио је испоруку 2000 дужица из Шуфадаја једном пословном партнеру из калабријског града Тарента за 17 дуката.¹⁵³ Понекад је (као у једном пловидбеном уговору 1426) одлазак по дрво у Љеш предвиђен као евентуални утовар, ако у Апулији не буде било могућности за крцање жита.¹⁵⁴ Како је резервна лука морала бити сигурна за пласман новца, случај би сведочио да се дрвна пијаца у Љешу тада већ сасвим стабилизовала. За период 1404—1468. године, кад се Љеш чешће среће у дубровачким пословним уговорима него Драч, највећи део тих уговора тицао се дрва и грађе од њега.¹⁵⁵ Љеш је, изгледа, средином XV века био најпривлачнија пијаца арбанашког дрва и грађе и за Которане.

¹⁴⁴ Ђ. Петровић, *Дубровачко оружје у XIV веку*, Београд 1970, 73.

¹⁴⁵ ХАД, Div. сапс. XXIII, 145' од 8. X 1372.

¹⁴⁶ ХАД, Div. сапс. XXIII, 6 и 3; Д. Динић-Кнежевић, *Трговина дрвем*, 11.

¹⁴⁷ М. Ј. Динић, *Одлуке већа Дубровачке Републике*, књ. 1, Београд 1951, 138. — Дрво за извесне делове брода увожено је у Дубровник из Сења и из других страна (С. Векарић, *О градњи дубровачких бродиха у XIV столећу*, Поморски зборник I, Задар 1963, 473.

¹⁴⁸ ААВ II, 99—100; И. Божић, *Албанија и Арбанаси у XIII, XIV и XV веку*, Глас САНУ 338, Београд 1983, 54.

¹⁴⁹ Б. Храбак, *Арбанашко дрво*, 65.

¹⁵⁰ Ј. Тадић, *Грађа о сликарској школи у Дубровнику XIII—XVI в.*, књ. I, Београд 1952, 53.

¹⁵¹ ХАД, Div. сапс. XXXV, 106' од 28. IX 1404.

¹⁵² ХАД, Div. сапс. XXXXVI, 54 од 10. V 1406; Реформ. XXXIII, 392—2'.

¹⁵³ ХАД, Div. сапс. XLI, 19 од 27. V 1416.

Априла 1444, храстове греде за градњу баркусија, купљене у Љешу, налазиле су се у поседу которског патриција Луке Паутинова. Са истим Луком споразумела су се две године касније двојица которских дрводеља да крену у Албанију и набаве материјал за нов баркусиј.¹⁵⁶ Једна задарска марцилијана ишла је (1497) из Дубровника по дрво за неког Равењанина на ушће Дрима.¹⁵⁷ Шума се налазила у непосредној близини Љеша. У моменту турског заузећа града (1478) житељи вароши су се заклонили у шуми на острву,¹⁵⁸ тј. на терену између два крака делте Дрима, који је „острвски“ простор настао највећим делом наносом муља и пошумљавањем.

4. *Транзит метала балканских рудника преко Љеша.* — Олово и сребро, у средњем веку ређе и глета, представљали су робу транзитне трговине у Љешу. Олово из косовских рудника (а можда и из Кратова) допремали су не само дубровачки него и млетачки и фирентински трговци још првих деценија XIV века и слали га у Венецију.¹⁵⁹ Тај провоз није много видљив ни из дубровачких архивских аката, а у млетачкој грађи може се пратити тек од прве деценије XV столећа, кад су транзит већ озбиљно угрозили Турци, и на Косову и у северној Албанији. Они нису дозвољавали изношење сребра, па ни олова преко Драча и Љеша, где је караванима за метал давана со. Стога је млетачки баил у Цариграду добио (маја 1417) налог да у вези с тим запречавањем иступи пред султана; на томе је Сенат ревновао и наредне године.¹⁶⁰ Кад дозвола није добијена на султановом прагу, Млетчани су настојали да се нагоде са локалним турским заповедницима на терену. Господару Крује Аморбегу и његовом следбенику Балабану исплаћивана је провизија од 200 дуката годишње да би транспорти са робом без сметњи долазили у Драч и Љеш.¹⁶¹ Понекад каравани нису стизали на арбанашко приморје и због колања монете.¹⁶² Два брата неког господара Бенедета предала су Бондимерију Дукаћину из Скадра 760 комада олова, жигосаних и означених са „Н“ у вредности од 600 дуката, да их прода.¹⁶³ Олово је било јевтино, јер такав комад није стајао ни дукат, а био је тежак толико да чини једну страну „шуме“ или товара коња, тј. имао је бар 50 килограма. Дубровачки провоз у Алба-

¹⁵⁴ ХАД, Div. sanc. XLIV, 40' од 29. VII 1426.

¹⁵⁵ A. Ducellier, *Les mutations de l'Albanie au XVe siècle. Du monopole à la redécouverte des fonctions de transit*, Etudes balkanique № 1/1978, 61, 65.

¹⁵⁶ Б. Храбак, *Пословање помораца и трговаца из Боке Которске у Албанији до 1600. године*, Споменик САНУ 127, Одељ. истор. наука V, Београд 1986, 26.

¹⁵⁷ ХАД, Div. not. LXXVII, 105 од 28. IV 1497.

¹⁵⁸ Georges Kastrioti Skanderbay et la guerre albano-turque au XVe siècle, Tirana 196, 129.

¹⁵⁹ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII—XIV веку*, Београд 1986, 106.

¹⁶⁰ ASV, Senato I, Secreta, R. VI, 142—3; Листине VII (1882), 263 од 23. VII 1418; AAV VIII (1970), 307, № 2167 (4. V 1417); X (1971), 53, № 2268 (23. VII 1418); И. Божић, *Дубровник и Турска*, 39.

¹⁶¹ AAV XI (1971), 286—7, № 2779 од 13. VII 1423.

¹⁶² AAV III, 444—5, № 1096 од 16. XI 1404.

¹⁶³ AAV XVIII (1973), 90, № 3186 тер 15. XI 1428.

нији био је најинтензивнији у време најинтензивније рударске активности Дубровчана у косовско-копаоничкој рудничкој зони, тј. од средине 20-их до средине 50-их година XV века.¹⁶⁴

Олово је такође представљало предмет могућих злоупотреба љешког провидура Ђованија Лонга, те су чланови истражне комисије питали једног сведока да ли зна колико је било промета тог трговачког артикла за време Лонгове управе; сведок Никола из Виченце је упутио иследнике на мерача у Љешу, који је при-мао и наплаћивао испоруке.¹⁶⁵ Из Николиног навода могло би се закључити да је млетачка држава била главни купац олова на љешком тргу и да му је она наметала јевтину цену, како јој је одговарало у монополистичкој позицији. Ипак, неки Скадранин, као Михаел Кацаполи, долазили су до већих количина косовског олова; октобра 1440. Кацаполи је продао једном Дубровчанину 2814 либара метала, с тим да испорука буде наредног лета у Скадру.¹⁶⁶ Дакле, куповина и исплата унапред, што би потврђивало да Млечани нису допуштали приступ откупу олова у Љешу трговцима других „нација“. При утовару олова, каогод и пшенице, у Љешу млетачки представници власти строго су пазили да њихови поданици не користе услуге страних, у првом реду дубровачких, бродова. Против тог начела огрешио се Виелм Пањанин, становник Скадра, за кога је цариник у Љешу (Андреа Армани) записао у књигама царинарнице да је као Млечанин укрцао олово и пшеницу на неки дубровачки баркусиј, и то за вредност од 200 дуката, с тим да се товар уновчи у Венецију.¹⁶⁷ У том случају дубровачки поморац је био и трговац, те је могао да заради и на разлици стварне и приказане цене.

Турци нису познавали металуршки састав и могућности употребе „глете“, оловног оксида, те су га, као нузгредни производ приликом отапања сребра, препуштали извозу. У Србији је Нови Пазар важио као место сакупљања и транспорта глете, која је затим слата у Горажде, најзначајнију пијацу ове отопине у Босни и Србији. Два дубровачка трговца, чији су се потомци касније пословно угнездили у Скопљу, упутили су у Дубровник (вероватно 1474) воска и глете са Хиоса за 226 дуката. У последње три деценије XV века има двадесетак облигација, тј. примања новца или тканина за довоз глете из Босне и Новог Пазара.¹⁶⁸ У Љеш је глета допремана средином XV века,¹⁶⁹ можда пре него што је транзит кренуо преко Новог Пазара. Заједно са оловом и глетом каравани су из косовских рудника понекад доносили и црвац (кармизијум, оксид живе) и бакар, а са неких страна и гвожђе. Ти метали су, заједно са воском и смолом (вероватно катраном) противзаконито извожени из Албаније у далматинска

¹⁶⁴ Б. Храбак, *Привреда Албаније*, 79.

¹⁶⁵ AAV XIV (1972), 185, № 3504 од 22. V 1432.

¹⁶⁶ ХАД, *Deb. not.* XX, 7' од 25. X 1440.

¹⁶⁷ AAV XV (1972), 122—3, № 3655 од 19. I 1435.

¹⁶⁸ Б. Храбак, *Глета Босне у XV и XVI веку*, Историјски зборник V, Бањалука 1984, 186 и 188—9.

¹⁶⁹ Б. Храбак, *Пословање помораца и трговаца Боке*, 32.

места и у Анконску Марку, па и Апулију уместо у Венецију.¹⁷⁰ Морето Леонов из Љеша продавао је гвожђе у шипкицама, повезаним у снопове, али и у комадима; у свежањ је обично ишло по осам шипкица; продаја је онемогућена, а Морета је конзул осудио на знатну глобу од 300 либри и 12 гроша.¹⁷¹

Уз обојене метале из унутрашњости Полуострва стизало је и сребро. У Љеш су долазили и каравани Дубровчана искључиво натоварени сребром (in caravana argenti). У једном таквом транспорту (1428) задржано је сребро двадесетак дубровачких трговаца, сакупљено на Косову, где је само Радосав Утјешинић имао 122 литара белог метала.¹⁷² Узапћење је извршено по наредби провидура Јеронима Делфина у корист Млетачке Републике, камо је сребро и отпремљено.¹⁷³ Нешто касније, у епоси Скендербега, Сињорија је (1455) држала да би он имао да буде заинтересован за несметани транзит каравана, с обзиром да му је повећана годишња провизија из доходака Драча, Љеша и Скадра.¹⁷⁴ У време управе Ђованија Лонга у љешком каштелу налазио се неки Никола златар који је обрађивао сребро; Никола је био уврштен као војник у тврђави, али је радио за Лонга, који га је за златарски посао посебно и плаћао, мада се Никола налазио на платном списку као остали војници.¹⁷⁵ Несумњиво домишљао коришћење власти да се племенити метал који је стизао на љешку пијацу још у Љешу преради у накит и скупље одвезе са локалног трга!

Један докуменат из 1595. године помиње у северној Албанији три рудника сребра (област Фанда у Дукаћину, место Булгари у Миридитији, брдо поврх Љеша), али њихова експлоатација у средњем веку није позната.¹⁷⁶

У производе рударства спадао је и битумен (асфалт), који се у средњем веку доста трошио у финализацији бродова. Битумен је на љешку пијацу стизао са југа Албаније, где се данас експлоатише нафта. Нека млетачка лађа требало је после жетве 1495. године да пренесе пшеницу из Бојане односно неки битумен из Љеша у Котор; вратила се, међутим, празна у Дубровник.¹⁷⁷

5. *Производи сточарства, коњарство и риболов.* — У средњовековној Албанији није било земљишта посебно намењеног ливадама за прехрану стоке, осим што је било „хиберна“, парцела на којима је стока са стране боравила током зимских месеци. Ливадарство је било нешто развијено северније од Љеша, у око-

¹⁷⁰ ААВ XXI (1975), 139, № 3786 од 15. I 1452.

¹⁷¹ ААВ I (1967), 141, № 158 од 25. X 1353.

¹⁷² ХАД, Div. canc. XLV, 11 од 28. VI 1428. — Cons. min. IV, 170; Lett. Lev. X, 93—4, 101', 184'; Cons. Rog. IV, 59—9', 61—1', 67, 70 (комади сребра упућују на Љеш и Бар).

¹⁷³ ХАД, Div. not. XVI, 172—3' од 29. XII 1430 (= 1429).

¹⁷⁴ Листине X (1891), 51—2 (1455), 82 (1456).

¹⁷⁵ ААВ XIV (1972), 196, № 3514 од 7. VI 1432.

¹⁷⁶ К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 255.

¹⁷⁷ ХАД, Mob. XIV, 156 at; Б. Храбак, *Пословање помораца*, 14.

лини Скадра.¹⁷⁸ Слично је било и у Дривасту, где је убирана такса од траварине.¹⁷⁹ Уместо ливада постојали су неограбени пашњаци, као комуница насеља, где се касније према традиционалним нормама могао држати одређен број стоке — 20 грла ситне и четири грла крупне стоке по домаћинству; за напасане стоке преко тог броја плаћана је годишња такса по грлу. Стока је касније закупљивана за ратарске послове.¹⁸⁰ Можда је и у северној Албанији у стању слабе државне власти од последњих деценија XIV века ојачало сточарство на рачун ратарства, слично као у Тесалији.¹⁸¹

Љешки крај није био познат до краја XV века као произвођач сира који би се извозио. Касније је у околини Љеша „претерано емпирички“ произвођен сир ипак добар, и он је представљао важан састојак хране, нарочито сељака.¹⁸² Нема података да је сир извожен из Љеша у средњем веку. Коже су у мањим количинама и повремено експортиране у Дубровник и другде, а у извесним ситуацијама су довожене из Валоне, да се снабде пијаца.¹⁸³ Најпре у пловдивском а затим у софијском крају, у Македонији и Албанији Турци су запатили вредну арапску овцу, те је 60-их година било покушаја у Дубровнику да „романијска“ и „арбанашка“ вуна замени у продукцији сукана скупу арагонско-каталонску вуну.¹⁸⁴ Одмах треба рећи да та арбанашка вуна није потицала из љешког краја. Од средине XVI века Љеш ће бити велик извозник вуне, али косовске и македонске.

Извесне области Албаније у зрелом средњем веку неговале су коње у већем броју. Музеџија, равница у јужној Албанији према Валони, већ око године 1280. била је позната по коњарству. Велика крда коња извожена су у Италију, поглавито из Фијерија, у чијем крају су редовно зимовали македонски и бигионални сточари.¹⁸⁵ Постоји податак да је господар Крује продао у Љешу 200 коња, за што је провидур Ђ. Лонго обрачунао царину по дукатима који су прецењени у односу на гроше,¹⁸⁶ којима је обављано плаћање. Љешанин Пјетр Жежов Маргарицур продао је дубровачком патрицију Алојзу Ј. Ђорџићу неког коња боје јелена за 25 перпера.¹⁸⁷ Може се узети да је већина коња који су допремљени из северне Албаније вероватно уквцана у Љешу. И касније је у Љешу обављана купопродаја коња. На пример,

¹⁷⁸ E. C. Sedlmayr, н. н., 14—17.

¹⁷⁹ G. Valentini, *Arpinti*, 240 (1421).

¹⁸⁰ G. Lorenzoni, н. д., 12, 17.

¹⁸¹ А. П. Каждан, Аграрные отношения в Византии XII—XIV вв, Москва 1952, 51.

¹⁸² G. Lorenzoni, н. д., 11.

¹⁸³ A. Duccellier, *Les mutations*, 66.

¹⁸⁴ ХАД, Cons. min. XVI, 212 (13. IV 1465; Б. Храбак, *Вуна са Пиринејског полуострва у Дубровнику у XV веку*, Историјски часопис XXVII, Београд 1980, 82.

¹⁸⁵ K. Jireček, *Valona im Mittelalter*, Studien zur Geschichte und Geographie im Mittelalter, Budapest 1916, 111, 112.

¹⁸⁶ ААУ XIV, 184, № 3503 (20. V 1432).

¹⁸⁷ ХАД, Div. canc. LXIII, 137 од 14. VI 1452.

неки Новљанин дао је (1517) неком Занету из Љеша да му прода коња боље врсте за 35 дуката.¹⁸⁸ Године 1576. на пераштанском галеону Трипуна Ивкова укрцан је коњ за Дубровник, но потом је реекспортиран за Анкону.¹⁸⁹

Оно што је у Љешу средином и у другој половини XV века представљало домаћу радиност у погледу сточарства било је рибарство. Постојала је књига годишњих закупа месне рибарнице, који је давао права риболова у одређеним рибом богатијим местима, обично лагунама, а можда монополско право првопродаје на месној пијаци. Тај закуп је 1451. године износио 53 перпера, а уживала су га двојица домаћих предузетника (Лазар Бончи, Ђерђ Проданов), 1448. године 33 (Мартин Бабило), а 1449—61. перпер (Ђон Тодери); године 1446. закуп је поверен Љешанину Ђону Кучију.¹⁹⁰ Закуп је најпре излаган на дражбу, обично крајем зиме а потом почетком лета. Октобра 1456. закуп се попео на 65 перпера и уступљен је Лазару Жабцију, 1461. је износио 45 перпера (Ђерђ Луего), а 1462 — 50 (Антон Текла); последње две године лицитација је обављена јануара месеца.¹⁹¹

6. *Продаја вина.* — Виноградарство није било развијено у љешком крају, те је вино довожено са стране. Било је Драчана који су (у првој половини XIV века) у речинама (а свакако у Љешу) истовремено продавали и куповали, тј. трампили робу и производе; доносили су: вино, уље, гвожђе, сукно и фустањ, а односили: коже, живу стоку, сир, млеко, лошије и јевтиније вино, суво месо, рибе сараге, мед, дужице, сирову свилу и шајак. Постојало је само једно ограничење — на тргу реке Дрима нису смели продавати вино. Трговци српске државе довозили су за со велик део поменутих производа; они су имали обавезу да обавесте житеље Драча ако би се српска војска спремала да дође у речине, и то бар 15 дана раније, да би се Драчани склонили са робом и баркама.¹⁹² Трговци вином у арбанашким градовима XIV века били су Дубровчани; ради што бољег пословања, удруживали су се са винарима из јужне Италије, али и са себи сличнима из Венеције и Милана.¹⁹³ У Дубровнику је забележен и један Ортоњанин који је продао неком Баранину белог вина, што је држао на лаћи у луци Локрума; то вино требало је држати у сланој води и искрцати га у луци Олдрина; с тим људима имао је посла и Страцимир Балшић.¹⁹⁴ По доласку Млечана у арбанашко и зетско приморје било је општина (Дриваст, Улцињ) које су желеле да заведу заштитне мере на вина, тј. да се забрани

¹⁸⁸ ХАД, Моб. XXIV, 186 од 8. III 1517. — Локална пијаца коња постојала је и у Улцињу (ХАД, Div. sanc. CXXXVIII, 158—3' од 7. VIII 1542).

¹⁸⁹ ХАД, Noli et sic. IV, 293—4 од 7. XII 1576.

¹⁹⁰ ААВ XIX (1973), 161, № 5204; XX (1974), 8, № 5348; 126, № 5485; XXI (1975), 44, № 5703.

¹⁹¹ ААВ XXIII, 170, № 6462; XXIV (1977), 249, № 6996; 360, № 7108.

¹⁹² Acta et diplomata res Albaniae I, 234, № 789 (14. III 1335).

¹⁹³ Д. Динић-Кнежевић, *Трговина вином у Дубровнику у XIV веку*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. IX (1966), 83.

¹⁹⁴ ХАД, Div. sanc. XXII, 48 од 24. IV 1370.

продаја страних вина док се домаће не прода. У Драчу, пак, приходи од такса на вино (1426) били су намењени градским утврђењима.¹⁹⁵ Шездесетих година XV века Дубровчани су доносили у Љеш квалитетна вина из Апулије (Трани, Барлега, Бриндизи), које је у Љешу прихватио Димитрије Нигер, али и своје стонско вино.¹⁹⁶ Године 1426. грожђе је изузетно родило у Боки Которској, те је вина било на претек. Тада је један трговац из Љеша узео од неколико которских компањона на кредит вина за 90 перпера, и то по цени од шест гроша за квинкву. Један баркусиј је (1405) по рачуну једног златара и неког крчмара из Котора имао да превезе 300 квинкви вина у Љеш, односно у Драч, где је оно одмах продато још на лађи или у кругу пристаништа.¹⁹⁷

7. *Увоз страних вунених тканина и другог текстила.* — Најчешћа и најстарија роба коју су Дубровчани, Млечани и други Италијани довозили у северну Албанију током XIII, XIV и XV века биле су вунене тканине, које су стизале највише у Драч и Љеш. Из Љеша тканине су даље реекспортиране у српску државу. Познат је један спор из марта 1252. године између српског краља Владислава и љешког кнеза Павла Леоновог; краљ је у љутини, без разлога одузео Љешанину комад француског штофа из Монстреја, три комада веронског сукна „santi Haresi“, комад фирентинског сукна, нешто пречишћеног воска и неке свирале.¹⁹⁸ Статут дубровачке царинарнице (1277) набраја доста текстила у извозу на подручју од Вруља (јужно од Омиша) до Љеша: чаршаве, фустан, памучно предиво, прекриваче, тунике; извозну царину плаћали су како Дубровчани тако и странци којима су Дубровчани поверили продају робе; царина је била предвиђена и за сукна, свилу и друге тканине ако их продају Дубровчани (са 2,5% ad valorem) а ако еспап буде дат странцима на препродају 3,25%.¹⁹⁹

Због ратног стања и вишеверских опасности на мору, тканине су почетком 80-их година ретко довожене из Венеције на Зетско приморје и у северну Албанију. Међутим, неки трговци из Дубровника, међу којима су били и по један комерсант из Љеша, Котора и Дријева, куповали су текстил на граду на лагунама; тим поступком су начинили прекршај, због чега су првих дана 1382. године осуђени на казну затвора.²⁰⁰ Страна сукна забележена су на љешком тргу и последњих година XIV века. Љеш је за тканине западне израде био транзитни центар за земље бивше српске царевине. Три сукна регистрована су на љешкој царинарници 1399. године као фирентинска; није удовољено же-

¹⁹⁵ G. Valentini, *Appunti*, 244, 220.

¹⁹⁶ ХАД, Div. not. XLIX, 111' од 12. V 1466; Lam. for. XXXVIII. 49; A. Ducellier, *Les mutations*, 74.

¹⁹⁷ Б. Храбак, *Привредне везе*, 62.

¹⁹⁸ Т. Simičklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, IV, Загреб 1905, 483—84; Д. Динић-Кнежевић, *Тканине*, 32—33.

¹⁹⁹ А. Соловјев — М. Петерковић, *Дубровачки закони и уредбе*, Београд 1936, 400—02; Д. Динић-Кнежевић, *Тканине*, 35—6.

²⁰⁰ М. Ј. Динић, *Одлуке већа I*, 182—3.

љи трговаца да се те тканине даље експедију, него је, према пракси млетачког јадранског монопола, захтевано да се превезу у Венецију и тек одатле даље извезу, тада без плаћања царине.²⁰¹ Наредног лета допуштено је неком млетачком поданику да може повратити у град св. Марка четири комада сукана која су доведена у Љеш, пошто је наплаћена царина млетачке општине; даљи извоз, и то без плаћања нове царине, могао се остварити једино из Венеције.²⁰² Око извоза вунених тканина, фустанга и друге робе у српске земље тужио се Сињорији (1403) Ђураћ Страц. Балшић; та је роба улазила у српске земље преко млетачке територије, где ректори Скадра и Љеша нису дозволили експорт; млетачки трговци, власници тога еспапа, враћали су се слободно и сигурно у Улцињ са производима размењеним за текстил, не свраћајући у Зету.²⁰³

У Венецију су враћени непродати у Љешу штофови, али новац за плаћену царину није враћен; роба је свакако била намењена балканским земљама.²⁰⁴ Из Венеције млетачки трговци су извозили штофове (нарочито зелене боје) у Љеш и 1430—31. године, плаћајући све редовне дажбине. Јула 1431. наложено је ректору Драча и осталих градова да обзнане да нико не може извести било какав текстил, јер је извоз дозвољен само из Венеције; извоз је, изузетно, ипак био омогућен уз плаћање 10% вредности *ad valorem*.²⁰⁵ У исто време Стефан из Љеша представио је комад вунене беретинио-тканине, вредан десет дуката, двојици дубровачких патриција, што би могло значити да су тај комад штофа они код Стефана заложили.²⁰⁶ Та заложна трговина за Стефана је значила увоз тканина у Љеш под условом знатно боље зараде.

Почетком 1452. године поменута монополистичка одредба је поново обнародована, јер је започео интензивнији довоз страних вунених тканина, посебно мантованских, затим памучног предива, шафрана (за бојење и тканина) и друге робе у области некадашње Византије. Тада су из Албаније и Далмације у Анконску Марку и Апулију извожени восак, црвац, смола, бакар, гвожђе и друга роба.²⁰⁷ Те шесте деценије настала је и пенетрација дубровачког сукна на арбанашким, па и љешкој пијаци. Млетачке власти у Љешу су реаговале одузимањем тих тканина, које су оквалификовале као шверц. Скендербегов поклисар, дон Ђерђ Полини жалио се Сињорији на љешког провидура, који му је одузео неколико труба дубровачког штофа, под изговором да представља контрабанд.²⁰⁸ Године 1462. Венеција је

²⁰¹ AAV III, 117 од 3. VI 1399.

²⁰² AAV III, 180, № 826 од 20. VII 1400.

²⁰³ Листине V (1875), 6—7 (20. IV 1403).

²⁰⁴ AAV X (1971), 93, № 2296; 173, № 2379 (10. XI 1419).

²⁰⁵ AAV XIV (1972), 124, № 3429 (4. XII 1430); 152—3, № 3467 (12. VII 1431).

²⁰⁶ ХАД, Div. not. XVII, 71' од 11. VII 1431.

²⁰⁷ AAV XXI (1975), 139, № 3786 од 15. I 1452.

²⁰⁸ AAV XXII, 239, № 6540; ASV, Senato I, Mar, R. VI, 27'.

обновила забрану увоза вунених тканина произведених у Дубровнику па и у Херцег-Новом, што је слато у Скадар, Љеш, Драч и у друга места млетачких арбанашких поседа.²⁰⁹ Довожено је, разуме се, и платно.

8. *Продаја робља*. — На љешком тргу је изузетно обављана и купопродаја робиња. Један човек из пратње Скендербеговог поклисара дон Ђерђа Полинија купио је једну босанску робињу коју је хтео да у Љешу препрода Турцима; робиња је продата, али је новац добијен за њу секвестрован, јер се, наводно, радило о забрањеном виду трговине. Поп је на то дао новац да робињу не би одвели Турци, а провидур је случај дојавио Сињорији, са напоменом да робиња није била родом из млетачких поседа.²¹⁰

9. *Промет некарактеристичке робе*. — Дубровник је, поред осталог, имао развијену мануфактуру грађевинског материјала. Дубровачки цреп, примерице, био је радо виђен код свих околних земаљских господара. И баил-капетан Драча и провидур Љеша ишли су у Дубровник по цреп.²¹¹ По посебном одобрењу, у другој половини XV века уз цреп су цигље упућиване у Скадар и Љеш.²¹² Из места Sanctus Petrus на Дриму неки Венецијанци и Корчулани, са млетачких ратних бродова, превозили су шиндру.²¹³

Од робе биљног порекла треба поменути промет катрана, лана и ланеног уља.²¹⁴ Постоји мишљење да су Млечани садили маслињаке,²¹⁵ али маслиново уље из љешког краја није било познато средњовековним трговцима.

10. *Оптицај и вредност монета у Љешу*. — На коњунктуру трговачких послова утицале су и лоше монете које су Млечани завели у арбанашком приморју. Већ 1388. Драчани су правили тешкоће око примања „торназелија“ или „корачија“. Кад је (1392) интервенисао и Ђерђ Топија, венецијански Сенат је одлучио да ту новчаницу више не пушта у оптицај. Ипак, у Бару, па и другде, „корачи“ су остали у употреби све до маја 1423, кад је и Улцињ захтевао да се монета поново забрани. У промету су биле и друге врсте новца, немлетачког, које су биле боље легуре од млетачких новчаница и које су радије примане на драчкој и суседним млетачким пијацама.²¹⁶ Осећајући да људи теже за страним девизама, Сињорија је на трговима у Скадру, Дривасту, Љешу и Драчу искључила из употребе сав страни новац, како би пословни људи своје Доминанте.²¹⁷

²⁰⁹ A. Ducellier, *Les mutations*, 69.

²¹⁰ ASV, Senato I, Mar, R. VI, 25 (13. VI 1457); AAV XXIII, 238, № 6540.

²¹¹ A. Ducellier, *Les mutations*, 69; К. Жиречек, *Историја Срба I*, 291.

²¹² Б. Храбак, *Привреда Албаније*, 80.

²¹³ Г. Чремошник, *Историјски споменици*, 19, № 4 од 4. XI 1278; Acta et diplomata res Albaniae I, 113, № 388.

²¹⁴ Б. Храбак, *Привреда Албаније*, 79.

²¹⁵ G. Lorenzoni, н. д., 9.

²¹⁶ G. Valentini, *Appunti*, 244—45.

²¹⁷ Листине V, 48 од 16. XI 1404.

Иако је сам Љеш стално оскудевао у новцу, те су дуго времена биле потребне солне инјекције са Крфа, Љеш је заједно са Драчем и Скадром од 1450. године био приморан да у Бар сваке године шаље допунске своте, како би Бар био у стању да плаћа бар свог градоначелника.²¹⁸

У XIV веку „*ducatus auri*“ садржавао је два перпера (перпер је био само рачунски новац и, по правилу, представљао је 12 гроша или динара), дакле 24 гроша. У XV веку *ducatus auri* вреди три перпера, али се није мењао за 36 сребрних гроша, него у Дубровнику најпре за само 30. Од литре сребра у дубровачкој ковници (1383) искивало се 20, а 1422 — 22 перпера ситног новца. На царини у Дању дукат је (1433) обрачунаван са четири перпера. То је спадало у ред локалних курсева, који су били веома различити.²¹⁹ Године 1456. у дукат је ишло 2,83 перпера.²²⁰ Вршећи злоупотребе положаја, провидур Ђ. Лонго је обрачунао господару Крује дукат код продаје коња са 48 гроша, тј. четири перпера.²²¹ Кад је реч о курсу турских акчи (аспра) према млетачком дукату, 1500. године 52 акче су ишле у цекин.²²²

11. *Царина и функционери који су зависили од царинских прихода.* — После примирја које су Дукабини закључили са Османлијама (1387), они су, хвалећи се, обавестили Дубровник да су пијаце Љеша и Задрима поново отворене дубровачким трговцима, ако се нагоде око плаћања, тј. ако прихвате уобичајене царине земље.²²³ Првих година млетачке управе у Љешу (1393—99) није, према дотадашњим обичајима, наплаћивана царина за извоз соли и довоз вина и других производа, посебно код трампе. Како су, међутим, издаци у Љешу далеко премашивали скромне приходе општине, баил Драча је задужен да успостави царину и ову преда у закуп преко јавне дражбе, али ако лицитација почне од полазне своте од 800 дуката годишње; услов је био да цариник буде поданик млетачког дужда и да поштује ону цену соли која је вредела у Драчу. Истом приликом је закључено у Сенату да је довољно да у Љешу седи само капетан, а не и ректор (кнез); кастелан (заповедник тврђаве) би имао права да пресуђује и у цивилним предметима спорова где је реч до 10 перпера вредности, а у кривичним парницама и преко тог износа.²²⁴ Већ прве недеље августа исте 1399. године венецијански Сенат је решио да се укине дражба у избору љешког цариника, него да се он и кастелан постављају, с тим да кастелан мора бити млетачки племић; племић цариник у Љешу примао би 200, а пучанин 100 дуката годишње плате. Таква одлука је донесена јер су драчки баил

²¹⁸ G. Valentini, *Appunti*, 242.

²¹⁹ L. Thallóczy — К. Јиречек, *Zwei Urkunden aus Nordalbanien*, *Illyrisch-albanische Forschungen* f, 144.

²²⁰ ASV, Senato I, Mar, R. V, 173' од 12. XI 1456; AAV XXIII, 176, № 6469.

²²¹ AAV XIV (1972), 184, № 3503 од 20. V 1432.

²²² ХАД, Div. not. LXXXIX, 155 од 7. V 1500 (60 дуката Тврђа Речија из Љеша).

²²³ G. Gelcich, *La Zedda e la dinastia dei Balšidi*, Spalato 1899, 147—8.

²²⁴ Листине IV (1874), 417 од 14. I 1399; AAV III, 96—7, № 724.

и други млетачки руководиоци јавили Венецији да би дражба за избор цариника могла да буде врло опасна за Венецију. Можда се радило о преузимању сребра, што су Турци бранили, те је тражен човек посебног поверења за тајни посао; можда се сматрало да ће постављено лице мање одвајати за личну корист. Наиме, дотадашња царина Љеша доносила је трипут мањи доходак него царина Св. Срба.²²⁵

Провидур Љеша требало је да има годишњу плату од 250 дуката, што би обезбеђивала љешка општина, тј. њена царинарница, и да се бира на две године. Избор кастела такође је потврђиван у Великом већу, али су изабрани кандидати у Сенату обично захваљивали на избору и одбијали да оду у далеки Љеш.²²⁶ Према одлуци од 28. септембра 1394, они који су хтели да се кандидују за кастелана Љеша били су дужни да се у року од осам дана упишу у Малој курији (већу); плата је тада установљена на 150 дуката годишње. После провере, кандидат је биран у Већу умољених (Сенату), на чијој седници је морало бити више од половине чланова, а избор је био правоваљан ако је за кандидата гласало више од половине присутних²²⁷ (дакле, теоријски са 26% Сената у пуном саставу). Дражба за положај љешког цариника обновљена је маја 1411, с тим што је полазна лиценциациона свота била упола већа, тј. 1200 дуката; дражбена свота била би исплаћена у три рате, свака четири месеца по трећину; цариник не би могао да повећа цену соли (која је тада установљена са 18 гроша пак) и морао се држати признате и уобичајене мере.²²⁸

Увозна царина је установљена на два дуката по коњском товару (салма, сума) у Љешу и пола дуката у Радуну; на остале „мрчарије“ плаћа се један перпер, а у Радуну шест гроша. Извозна царина из области српске државе за одлазак на приморје износила је један перпер, односно у Радуну шест гроша.²²⁹ Тешко је установити како су распоређивани царински приходи између општинске и државне касе. Поуздано се зна да је Венеција резервисала најважније изворе прихода од солана и риболова за себе, док је друге облике дажбина настојала да претвори у десетак.²³⁰ Љеш је и према одредбама дубровачке „Зелене књиге“ био територијална граница за обухватање основне зоне у наплати царине и почетна станица за царинску област Истока.²³¹

Дубровачки трговци су у већој мери притисли љешки трг треће деценије XV века. Иван Кастриот је тражио од Сињорије да дубровачки трговци могу користити пут преко Љеша а да у Љешу плаћају царину као у Скадру, јер је љешка царина била већа, те су Дубровчани улазили у Албанију преко Скадра. Но,

²²⁵ AAV III, 122—4 од 6. VIII 1399.

²²⁶ AAV III, 127, № 766 (12. IX 1399); 138, № 777 (15. XI 1399), 778 (20. XI 1399).

²²⁷ AAV II (1968), 264—5, № 568 од 28. IX 1394.

²²⁸ AAV VI, 143—44 од 15. V 1411.

²²⁹ Thallóczy-Jireček, *Zwei Urkunden*, 144.

²³⁰ Б. Храбак, *Привреда Албаније*, 71.

²³¹ В. Nedeljković, *Liber viridis*, Београд 1984, 111, cap. 158.

и кад су почели да користе Љеш, Дубровчани су се радо отискивали у крајеве северно од Љеша. Млечане је, пак, занимало шта Дубровчани од онога што износе из Љеша пласирају у Венецији.²³² Август 1429. млетачки Сенат је решио да дубровачки комерсанти који долазе преко Љеша могу платити царину у корист венецијанске општине и у Дању, о чему би водио евиденцију кнез-капетан Скадра.²³³ Кад су настала ратна збивања у Албанији, дубровачка влада је замолила Сињорију да плаћање „кумерка“ Дања у Љешу продужи за годину дана, јер транзит преко Љеша није био безбедан, а самим тим и трговање.²³⁴

Године 1462. цариник (Ђакомо Барбо) Љеша изабран је у венецијанском Сенату, а не на дражби у Љешу; морао је да наступи на дужност кад и изабрани капетан града.²³⁵ Цариник је називан и соларом, иако се касније поред соли царина плаћала и на вино.

12. *Копнене саобраћајнице и поморске вез Љеша.* — Почетком 1410. ректори у Драчу, Скадру и Љешу завели су неке нове мере, против којих је протестовао Иван Кастриот преко својих изасланика који су иступили у Венецији; његове су се примедбе нарочито односиле на утеге приликом мерења хране. Сињорија је обећала да ће наложити да се измене редуцирају и да се у погледу мера врати раније стање.²³⁶ У истрази око поступања провидура Ђ. Лонга установљено је да је кроз Љеш за време његовог мандата прошло око 3200 путника, а да је Лонго од оних који су одлазили у Венецију тражио грош, а од оних за Апулију по два гроша. Транспорт соли је такође био значајан, тако да је само господар Крује куповао количине које је преносило по више од сто коња. Сам Лонго је куповао велике количине дрва што је тесано и обрађивано у љешкој тврђави, и пре свега за њене потребе. Трупци потребни за зидање били су дуги шест до десет корака. То дрво није ништа стајало, јер су војници одлазили у шуму да стабла секу и обарају; стабла су бацана у реку која их је доносила до пред град; зидари који су два дана радили на бедемима добијали су по четири гроша дневно.²³⁷

У пристаништу Љеша налазиле су се, поред домаћих, млетачке трговачке и ратне лађе и стране трговачке. Љеш је имао свој локални ратни брод — галеоту, која је у кампањи 1428—29. послата да брани Скадар.²³⁸ Дубровачки бродови су често узимани на пловидбу из Љеша за Италију. Те дубровачке лађе на пловидби за Љеш и Драч осигураване су нарочито против улцињ-

²³² AAV XI (1971), 45, № 2509; 54, № 2559 (пре 24. III 1422); 54—5, № 2560 (24. III 1422); 55—6, № 2561 (24. III 1422).

²³³ AAV XIII (1972), 176—77, № 3253 (23. VIII 1429); 177, № 3254 (27. VIII 1429).

²³⁴ ASV, Senato I, Mar, R. V, 36 од 9. II 1431; AAV XIV, 130, № 3440.

²³⁵ AAV XIV, 359, № 7107 од 22. I 1462.

²³⁶ AAV VI, 4—6, № 1505 од 1. III 1410.

²³⁷ AAV XIV, 188, № 3505 од 24. V 1432.

²³⁸ Листине VIII (1886), 137; ASV, Senato I, Mar, R. LVII, ф. 196.

ских пирата.²³⁹ Озлоглашени Улцињани су за трговачку пловидбу у Љеш по правилу узимали дубровачка пловила; једна рута је гласила: Дубровник — Улцињ (утовар) — Ортона (истовар у року од пет дана и нови утовар) — Љеш.²⁴⁰

13. *Љешани у Дубровнику и Боки.* — У привредно врло активном и атрактивном Дубровнику стално је било Љешана више социјалних категорија. Најчешће су у граду св. Влаха борабили ученици у привреди (фамули, шегрти), посебно на изучавању ткачких заната, али је било и бродских „никала“ и кућних слугу, који су понекад доводили на службу и своје сестре; један од тих младића био је син казнацов.²⁴¹ Поред многобројних попова из Дриваста, у Дубровнику је било и попова из Љеша.²⁴² У граду под Срђем било је Љешана и других занимања — трговаца (на пример, неки Ђин),²⁴³ пословних људи (као Бартол Бекет),²⁴⁴ власника земљишних парцела на острвима (рецимо, Никола Ђиновић, на Шипану),²⁴⁵ помораца који су се удруживали са бродарима дубровачког подручја (као Франко Стефанов).²⁴⁶ Везе са породицом магистра Ђина Газулија, хуманисте, биле су тешње и новац који им је слала дубровачка влада, на пример Ђиновој жени Сомбули у Љеш, били су и балшићки гроши²⁴⁷ који су курсирали и на арбанашком приморју. Већ је писано о пресељавању појединих Љешана у насеља Боке Которске (Котор, Мул, Пераст).²⁴⁸

Поред Млечана, Бокеља и других људи са Црногорског приморја те Дубровчана, у Љешу је стално насељених било и пословних људи из италијанских градова. Један такав био је Никола Ник. Меси, падовански грађанин који је у Љешу био дужан неком Улцињанину, према пресуди донесеној у Котору (1458).²⁴⁹

²³⁹ Листине VIII, 45 од 6. IX 1420.

²⁴⁰ ХАД, Div. not. XIV, 159—9' од 11. I 1425.

²⁴¹ ХАД, Div. not. LIII, 123' (7. XI 1468); LVI, 91 (1. IX 1472); Div. sanc. 198' (8. VIII 1436); З. Храбак, *Привреда Албаније*, 80.

²⁴² ХАД, Div. sanc. V, 78 од 24. IX 1313.

²⁴³ М. Ј. Динић, *Одлуке већа I*, 183.

²⁴⁴ ХАД, Div. sanc. LXXIX, 143 од 16. VI 1479.

²⁴⁵ ХАД, Div. not. XII, 293' од 3. II 1419.

²⁴⁶ ХАД, Div. sanc. LXII, 3' од 23. I 1450.

²⁴⁷ ХАД, Div. not. XVI, 64'—5 (27. IV 1429); XX, 277' (25. VII 1436).

²⁴⁸ Б. Храбак, *Пословање помораца и трговаца*, 45—6.

²⁴⁹ ХАД, Proc. not. IX, 64'—5 од 17. VI 1493.